

РОДИНА

КРАВЦІВ

Інженер Михайло Кравців (1887-1974): Громадсько-політичний діяч і маляр

Михайло Кравців народився в Станьковій, повіт Калуш, Західна Україна. Одружений з Меланією Теодорович. Мав двох доньок – Дарію (хореографа й маляра) і Марту (піяністку).

Закінчив реально-природничу гімназію у Львові, де звертали особливу увагу на навчання рисунку і малювання тому, що з цієї школи студенти йшли на студії в Політехніці у Львові.

Як студент мірничого відділу Політехніки, відвідував систематично і обов'язково предмети з ділянки малярства в Промисловій Школі у Львові, де кращі польські малярі й професори навчали головно техніки акварелі.

У своїх студентських роках брав активну участь у громадському житті й співав у хорі «Боян». Пізніше згадував з пієтизмом перебування Івана Франка серед студентів у Львові.

Під час Першої світової війни служив як офіцер-однорічник в австрійській армії і відбув службу 1915 року на італійському фронті. Там мав нагоду познайомитися з малярськими творами італійських музеїв та церков і оглядати зразки італійської архітектури. За українських часів служив в Українській Галицькій Армії. 1919 року вийшов до уряду Симона Петлюри в Кам'янці-Подільському, де був асистентом в Українському Університеті.

Дуже тяжко переживав падіння української держави. Скуповував усю мемуаристику того часу і всі видання «Червоної калини». Часто висловлював своє переконання, що «Україну завалили соціялісти». Тому коли на початку 1920-х років в Західній Україні почали таємно організувати Українську Військову Організацію, він і його другина Меланія стали основниками і до кінця свого життя були постійними членами українського націоналістично-го визвольного руху. За це був часто арештований польською поліцією, переважно на короткий час. Коли ж 1934 року заклали концентраційний табір у Березі Картузькій, був туди засланий без суду першим транспортом.

В українській революційній роботі того часу брала участь молодь. Із старших громадян, які включилися в цю небезпечну працю, були одиці. Усі мали на утриманні родини і боялися за свої посади. Інженер Кравців мав своє власне інженерське бюро в Стрию. Польська влада знайшла можливість пошкодити йому тим, що відібрала «судове зnavство». Це означало, що він не міг більше виконувати землемірських робіт для судів. Однаке наші свідомі селяни забезпечували його помірами й роботами і в такий спосіб підтримували свого інженера, що фінансово можна було проіснувати.

Був членом української Кооперативи Інженерських Робіт, від якої одержував більші контракти на поміри в добрах митрополита Андрея Шептицького.

У фахових справах їздив часто до Львова і ніколи не пропускав нагоди зайти до Промислового музею, щоб оглянути образи визначних мальстрімів. Любив також оглядати архітектуру Львова — ринок, церкви, костелі.

Маларство ніколи не сходило з його уваги. В його хаті була колекція українських мальстрімів. Поруч них висіли його власні акварелі «Фльокси» і «Прімуля» і олійні образочки його доньки Дарії, а також старовинна італійська олія «Покутуюча Магдалина», яку він привіз з Італії.

У 20-і й 30-і роки молодий, повний енергії і сили, приділяв свій час інженерській праці, національній справі і родині. Його постійно відвідували провідні постаті з УВО та ОУН: Степан Охримович, Володимир Горбовий, Дарія і Лев Ребети, Зенко Коссак, Мирослав Тураш. Микита Опришко (Медвідь), Владко Тимчай (Лопатинський) і Олекса Гасин (Лицар) для конспірації частково працювали в бюрі при Трибунальській вулиці, тепер Олесницького.

Часу для відпочинку й відпружнення було мало, але як тільки опинявся серед природи, на вакаціях у Гребенові чи на приходстві в Конюхові у відвідинах і на празниках у о. Костянтина Петрушевича, з'являлися під руками водні фарби, бльокнот і на ньому... квіти.

1939 року, під час першої окупації большевиками, виїхав з родиною до Сянока. 1941 року повернувся з «похідними групами» до Львова, де ввійшов у склад Тимчасового Правління уряду Ярослава Стецька, проголошеного 30 червня 1941 року. 15 вересня 1941 року німецьке Гестапо заарештувало всіх членів уряду і вивезло до тюрми в Krakovі, а звідти до концтабору в Авшвіці. Перебував в Авшвіці до 19 грудня 1944 року. Тоді Німеччина вже зовсім програвала і звільнила з тюрми Степана Бандеру та Ярослава Стецька, які зажадали звільнити в'язнів з Авшвіцу, між ними й інженера Кравцева.

До 1949 року перебував в Австрії, спершу в Зеєфельді в Тиролі, а пізніше в переселенчім таборі в Ляндеку, де був головою табору.

Еміграційна невизначеність, своєрідне безділля, особливо в горах Зеєфельду, давали багато більше можливостей для обserвації чудової природи і малярського самовияву. Пригадується філософський лозунг, що мистецтво потребує любови, грошей і багато вільного часу.

Як вимовно кликали малювати альпійські «енція», «крокуси», «шустернагеле» і особливо жовті яскри, які

нагадували природу України. Малювання стало родинним гобі. З донькою Дарією відбувалися постійні студії і екскурсії серед динамічної природи Алльп.

1949 року виїхав до Канади. Перебування у Вінніпегу принесло нову тематику для малювання. Прийшла ностальгія і внаслідок почалося сіяння соняшників у городі і в квітниках навколо хати. Зродився небуваний ентузіазм до малювання соняшників. Тема соняшників не мала досі ентузіастів серед малярів. З цього погляду Михайла і Дарію Кравцевих можна вважати піонерами.

1954 року виїхав до Торонта й почав працювати у видавництві «Гомін України». Був у Головній Управі Ліги Визволення України. Заклав і очолив Музей Визвольної Боротьби ім. Степана Бандери. Був членом Української Спілки Образотворчих Мистців і постійно брав участь у малярських виставках.

На одній з перших виставок в Торонті були виставлені його «Соняшники», намальовані акварелю ще у Вінніпегу. Ця тема так заполонила глядачів і малярів, що стала найпопулярнішою серед цілого покоління нових малярів. На жаль, вона в більшості була комерційною. Появилися численні дуплікати, копії. В розумінні естетики й оригінальної малярської творчости соняшники «здемократизувалися». Комерційно-масовою стала також тематика маків.

Після переїзду до Торонта сіяння, плекання і малювання соняшників було не тільки в родині, але й по цілій недалекій оселі «Полтава», де на кінець тижня і на вакації з'їжджали з Торонта наші родини з дітьми і де також перебував з родиною інженер Кравців. «Полтава» дала цілком нову тематику, чудові кольорові образи природи, на яких котеджі ясніли у вінку павутинної червоної і золотої краси осінніх канадських кленів. Не могла мистецька душа лишити красу природи німою. Кричала конечність ловити моменти проминаючої вічності і

розливати акварелі поезією і музикою. І так крісло, парасоля, зношений солом'яний капелюх і фарби під пахою... мандрували і зупинялися перед хатками, вербами, квітами, рясними осінніми галузками яблунь.

Його праці збереглися в родині і в приятелів. Був дуже церемоніальний. Завжди знаходив якусь родинну чи святкову нагоду, щоб дати приятелям подарунок—оправлену акварелю, вірну частину себе, своєї душі. Його праці є в родинах Вараниців, Солонінків, Софронова-Левицького, Дарії Онищук, Зені Мосійчук, Марти Тарнавської, Слави Бандери й інших.

Хоча малярство не було його заробітковою професією, він мав основне професійне школення рисунку й акварелі і залюбки практикував малярство. Оточення давало теми. З цього погляду він був і вважав себе реалістом. Але його малярська мова була імпресіоністичною. Вважав, що належить відтворити і оформити тему так, щоб схопити враження, але щоб природа предмету-теми була респектована, збережена, щоб не порушувалася основна краса, своєрідність і унікальність природної форми. У такій філософії балансувала школа і свобода вислову, чутливість. «Хай фарба розливается...»

Він був вдумливий маляр. Вивчав тему малювання довгі години, навіть дні. Коли сідав до праці, малював швидко, цілеспрямовано, знав, що і як хоче. Тому його картини випрацьовані, викінчені і головне—ґрунтовно обдумані. Відчувається зрілість, інтенсивність і послідовність у розв'язуванні тем.

Маляр... мистець... естет... ідеаліст. Не знав комерційності і жадоби популярності. Був не популяризатором, а винахідником, творцем завжди нових ідей.

У нього малюнок—як чисте ідеалістичне мистецтво, як відрізок власної душі, як ловлення моменту, наче хотів на хвилину зупинити акварелею закон Всемогутнього: «все йде, все минає».

ЯРОСЛАВ РАК

Сенійор принципіяліст серед молоді

З інж. Михайлом Кравцевим зустрівся я вперше восени 1922 року, переїхавши з батьками до Стрия. Саме тоді відбувалися перші вибори до польського сейму і УВО вела акцію за бойкот виборів, бо доля українських земель ще не була вирішена.

Щоб цю акцію стримати, польська адміністрація зарештувала дуже багато українців, між ними старенького залізничника Середницького, батька пані Мудрикової, яка живе тепер у Торонті. Будучи тоді ученицею учительської семінарії, пані Мудрикова зголосилася до прокурора і пішла до в'язниці замість хворого батька. Це викликало зрушення серед громадянства Стрия. На вулиці Трибунальській, на яку виходили вікна в'язниці, кожного пополудня і вечора збиралася молодь, щоб демонструвати свою симпатію до героїчного вчинку молодої семінаристки.

Одного пополудня, коли я в товаристві моїх шкільних товаришів хотів пройти Трибунальською, поліційна стійка не хотіла пропускати людей, щоб не допустити до

Прочитано на поминальних сходинах у Торонті 6.X.1974. Друкується за кн.: Володимир Макар. Бойові друзі. Збірка спогадів з дій ОУН (1929-1945), т. 2. Торонто, «Гомін України» і Дослідний Інститут «Студію», 1993, 156-57.

демонстрації.

Коли нас зібралася трохи більша юрба, надійшов якийсь поставний пан і, незважаючи на інтервенцію поліції, виляяв поліцаїв по-українському і майже силою пройшов повз стійку та ввійшов до сусідньої кам'яниці. Цей вчинок дуже зворушив нас, молодих гімназистів, і ми почали гостріше протиставитися поліції. Стійкові були змушені покликати допомогу, яка нас розігнала. Як я тоді довідався від своїх товаришів, тим відважним паном, що дав добрий приклад, був інж. Кравців, який мешкав і мав своє бюро при вулиці Трибунальській і якого я тоді дуже добре запам'ятах.

У 1923-25 роках почалася в українській громаді досить сильна опозиція до продовження боротьби за український університет і бойкоту польських високих шкіл, а українізація підсоветської України привертала увагу як молоді, так і старших, до Наддніпрянщини. В обох справах українська громада влаштовувала різні анкети, зібрання й віча. На всіх цих зустрічах інж. Кравців, дуже часто єдиний з-поміж бесідників, заступав чисто націоналістичну лінію, за якою вже йшла частина УВО і більшість молоді. Його безкомпромісна й принципова лінія імпонувала молоді, і він став орієнтиром для молодого покоління і сильною підпорою для увістів (членів УВО), які на таких прилюдних імпрезах — з конспіративних міркувань — мало говорили. У той час, після втечі Нагорняка й Улицького закордон, польська поліція дуже часто наступала увістам на п'яти.

Чи інж. Кравців належав до УВО, ні один із живих ще увістів не може сказати, але всі вони признають, що перед громадою він обстоював лінію правого крила УВО і дуже облегшував її завдання.

Інж. Кравців був кілька разів арештований і перебував по кілька місяців у в'язниці, але з браку доказів вини звичайно був звільнюваний.

Його безкомпромісний принципіялізм притягав молодих. І так, провідний націоналістичний діяч Степан Охримович і відомий пізніше шеф Головного штабу УПА Олекса Гасин, який загинув 31 січня 1949 року у Львові, дуже часто перебували в гостинному домі Кравцевих, а Зенко Коссак довгий час переховувався і підліковувався під опікою пані Меланії Кравців.

Ця безкомпромісність зашокувала співв'язнів інженера в Авшвіці, коли він, будучи вже у доволі похилому віці і перебуваючи в «млині смерти», де німці знищили п'ять мільйонів людей, з обуренням відкинув пропозицію звільнити його за ціну співпраці з німцями.

Таким був і залишиться в нашій пам'яті інж. Михайло Кравців.

ЯРОСЛАВ ПАДОХ

Пам'яті благородної людини: В перші роковини смерти інж. Михайла Кравцева

Xто знову підібрався з покійного інж. Михайла Кравцева, погодиться з автором цих рядків, що його найвизначнішою, можна сказати, органічною прикметою була благородність. Вона відчувається при першому його слові, а може й скоріше: при першому дотику його теплої руки. Високий, стрункий, з опаленим сонцем і вітром при землемірських польових роботах обличчям, з яким дуже гармонізувало злегка посивіле волосся, дбайливо одягнений, здебільша в спортивне вбрання, він був схожий на англійського джентльмена або на родовитого аристократа-хлібороба, на подібних якому думав будувати нову українську державу вдумливий історик В'ячеслав Липинський. Шляхетність його вигляду була в повній гармонії з його поведінкою та вдачею. У найскладніших умовах особистого й громадського характеру, часто пов'язаних з гострими зударами, він знаходив розумну й справедливу розв'язку. Навіть свій осуд він подавав у такий безстронній і доброзичливий спосіб, що осуждений рідко не приймав його.

А це не давалося покійному Інженерові легко. Бо при всій шляхетності й прямолінійності своєї душі, він був купаний в гарячій воді і мав справді динамічний темперамент. Зокрема в справах громадських, національних, Друкується за ж. «Квітучі береги» (Нью-Йорк), 1975, ч. 15, 85-87.

ніякі огляди й ніякі дружні зв'язки не стримували його від негайної, часто дуже гострої, але завжди принципової реакції. Це стосувалося і свого рідного, і чужого світу. Немає сумніву, що з-поміж усього, без винятку, старшого громадянства Стрийщини інж. Кравцева найбільше не-навиділа й найбільше переслідувала польська поліція та адміністрація.

Воно й не могло бути інакше. У бунтівничому Стрию і такій же Стрийщині, де зросли й ставили свої перші кроки в боротьбі за відродження нації й держави такі історичні постаті, як Степан Охримович, Степан Бандера, Лев Ребет та Олекса Гасин, Покійник, з уваги на свій вік і, можна сказати без пересади, полуменій патріотизм і націоналізм, був у громаді, а щонайменше серед націоналістів, надрядною людиною, найвищим авторитетом і суддею того, квод ліцет і квод нон ліцет у громадських справах, а особливо в складних умовах стосунків з окупаційною владою.

Його національну принциповість не обмежували навіть найбільші консеквентності. Він, як урядово заприємнений землемір, спирає у нашім хліборобськім краю свою професійну діяльність і джерело прожитку свого й родини найбільшою мірою на участі в судових межових і спадщинних справах. Суд покликав знатця-землеміра, і від волі чи самоволі суду залежала доля землеміра. Незважаючи на це, інж. Кравців зберігав, інколи може й зарізко, свою особисту суверенність і національну гідність представника поневоленої на полі бою, але не упокореної землі, до тієї міри, що його зняли з листи судових знатців землемірства і наклали на нього суцільний бойкот. Тільки вряди-годи українські адвокати користали з права, за згодою обох процесових сторін, кликати свого землеміра, як знатця в процесі. Але це траплялося рідко і землемірська кар'єра, а з нею і господарська основа сім'ї інж. Кравцева, була підрізана

при самому корені. Як давав собі раду, до того ще й мало зарадний, Покійник, важко ще й сьогодні збегнути.

Покійний інж. Кравців не мав великого миру серед батьків народу, тодішньої громади Стрийщини. Був він для них надто різкий і надто принциповий. Як і вся тодішня галицька земля, Стрийщина мала свій двоподіл на прихильників органічної і революційної розв'язки української проблеми під польською займанчиною. Нова революційна верства щойно наростала і лише поволі збиралася переймати пости батьків, тож громадське керівництво Стрия і Стрийщини було в руках тих, з якими не було по дорозі Покійному. Тому його участь в організованому громадському житті була невелика. Зате його вага й повага була надрядного значення в націоналістичному світі і то не лише в Стрию та Стрийщині. Бувало на Маланку — дружина інж. Кравцева була Меланія — з'їздилася вся львівська націоналістична знать до дому Кравцевих, а дім стояв навпроти будинку, де приміщувалися суд і судова в'язниця, то й про «наїзди ОУН» знали місцева поліція і суд.

Та це в нічому не обмежувало «свободи рухів» Покійника. З одчайдушною відвагою він не лише маніфестував у суді й поза ним своє націоналістичне переконання, але й інколи навіть непотрібно, а то й наївно, на очах поліції допомагав назріваючій націоналістичній революції. Дуже вимовним прикладом може послужити довше переховання в своєму помешканні при Трибунальській вулиці, навпроти в'язниці, провідного члена ОУН Зенона Коссака, за яким поліція була розіслала гончі листи по всій Польщі після вбивства Тадеуша Голувка в Трускавці. Поліція тільки чудом не відкрила його в домі, положенім в її найближчім сусідстві. А може власне тому, бо одчайдушність Покійного і його рідні перейшла межі звичайного.

Не менш одчайдушним був покійний Зенон Коссак,

який, як відомо, поліг на Закарпатті в обороні її короткої державності, Повертаючись одного пізнього вечора з бюро д-ра Володимира Лужецького, положеного при згаданій Трибунальській вулиці, в якому я відбував свою адвокатську практику, я наштовхнувся біля самого входу до суду (а навпроти суду були бюро повітового старости та його постійно активного слідчого відділу) на струнку, молоду, русяву людину, яка поволі проходжувалася по хіднику і оглядала будинки й рідкісних прохожих. Хоч мала вона грубі рогові окуляри, видалася вона мені знайомою і я, звернувшись до неї, пізнав Зенона Коссака, про втечу й укривання якого щодня писала польська преса. Я з страхом спитав, що він тут робить у самій паці лева і чи немає в усій Галичині безпечнішого міста, ніж Стрий, що сусідує з Трускавцем. Ще й питав я його, чому поночі шляється під носом поліції, яка напевне осьось тут буде. Та це не переконало моого нічного співрозмовника, і він поволі, не поспішаючи, відпровадив мене майже до самого дому в підміських Ланах. Щойно згодом довідався я, що Коссак переховувався довгий час «під носом» поліції навпроти в'язниці в дожі Кравцевих, і вже не дивувався нічому.

І гість і господар були зліплени з того самого тіста, і обом їм було по коліна глибоке море. Якщо чомусь досі дивуюся, то тому, як покійний інженер зміг перетривати Березу Карпузьку, Авшвіц, в'язниці, скитання й мандрівку за море і, ні на день не залишаючи активної служби народові, дожити глибокого віку.

МИКОЛА КЛИМИШИН

Мої зустрічі з Михайлом Кравцевим

Я зустрічав інж. Михайла Кравцева в найтяжчі моменти моєго життя. Перший раз це було 1941 року на Другому Великому зборі ОУН. Багато з нас дуже глибоко переживали цей момент. Поперше, це було якраз перед німецько-большевицькою війною, що було зовсім очевидним, і кожний з нас дуже докладно усвідомлював важливість цієї події, а подруге, ми мали рішитися на дуже рішучий в той час чин. Різні думки, різні сумніви й вагання ворушилися в нас.

Але коли ми побачили такого поважного і віком і стажем чоловіка, як голова Великого збору, ми відчули певність, що правда за нами. Я не можу сьогодні відтворити в пам'яті, як він вів наради, що він говорив, але дуже добре пам'ятаю, що його поява між нами розвіювала сумніві. І в цьому його велике значення.

Я не був з ним більше, ніж тиждень, і зустрів його знову в грудні 1941 року в тюрмі на Монтелюпіху в Krakові.

Умови були невимовно тяжкі: мінімальна порція харчів і безнадійна ситуація, а в додаток дуже прикрий режим у в'язниці і тиф. Після півторамісячного сидіння в пивниці, де восьмеро хворіли на тиф, мене повели в

Друкується за кн.: Володимир Макар. Бойові друзі. Збірка спогадів з дій ОУН (1929-1945), т. 2, 158-60.

камеру, де я зустрів 25 українських політичних в'язнів, заарештованих за те, що були знані як бандерівці. Кілька з них утекли з каторжних робіт у Німеччині і попали в руки поліції. Між в'язнями побачив я сивоголового ветерана визвольної боротьби інж. Михайла Кравцева. Решта були молоді або багато молодіші від нього.

Я ніколи не чув, щоб він нарікав чи скаржився. Але коли ми співали, він завжди приставав до гурту, бо дуже радо спілкувався з іншими.

Липень і початок серпня 1942 року були вирішальні. Кількох випустили на волю, декого забрали на роботу в Німеччині, а між тими, хто лишився, кружляла холодна пронизлива вістка про вивіз до Авшвіцу. Капали повільно дні за днями, а та вістка щораз упертіше відновлювалася. Раптом одного дня викликали декого з-поміж нас і дали до камери, з якої завжди брали на вивіз до Авшвіцу. Не можливо було довідатися, чи справді їх туди забирали, але поширилася чутка, що це ще не всіх забрали і що піде ще один транспорт. Крім тієї вістки була й інша про те, що йдуть старання, щоб нас до Авшвіцу не вивозили. Немов на підтвердження цієї вістки, ще кількох випустили, але ходили чутки, що Олексу Бандеру окремим транспортом вивезли до Авшвіцу. Може й були між нами деякі, що знали це напевно з контактів з волі, але не говорили, що це певне.

8 серпня викликали 25 нас і ми опинилися в камері, з якої дорога вела звичайно на Авшвіц. Але певності ще не було. Інж. Кравцева між нами не було. Ми думали, що його, з огляду на його вік, туди не вишлють.

Нас таки вивезли до Авшвіцу. Ми пройшли тяжке хрещення «цугангів» і вже стали «старими нумерами», коли одного осіннього дня хтось прибіг від брами і сказав, що за дротами стоять інж. Кравців.

Усі ми тоді були на роботі в картоплярні біля кухні. Може це врятувало його, бо ми, як «старі нумери», могли

його відразу взяти під свою опіку і не дати над ним знущатися, як це було з нами.

У січні багато з нас, включно з інж. Кравцевим, дісталися на добру роботу в убраневім магазині, в пральні або в дезинфекційні кухні. Інж. Кравців був в убраневім магазині від того часу аж до 1944 року. Як і в тюрмі, він ніколи не нарікав, хоч дуже тяжко переживав смерть тих, що повмирали. Часто можна було бачити, як він грає в шахи, підспівуючи «Коник ми ся спотикає», але це було тільки тоді, коли його кінь на шахівниці справді був під загрозою.

19 грудня 1944 року він вийшов на волю разом зі мною, Раком, Ребетом і Ленкавським. Після того я зустрів його знову аж у Торонті.

Немов доповненням до цього спомину є лист ред. Ю. Заблоцького з Лондону, Англія:

Прикро мене вразила вістка про смерть сл. п. інж. Михайла Кравцева. Близче я мав змогу пізнати його в концтаборі, а якийсь час навіть наші ліжка були в сусістві, що додатково нас зближувало, бо завжди була нагода до обміну думок і розмов. Це був аристократ духу, який навіть у жорстоких умовах концтабору з відразою і незрозумінням ставився до нелюдських відносин навколо нас і навіть до щоденних ординарностей. Чесність навіть там для нього була обов'язкова. Усі удари долі переносив з подивугідною гідністю. Правда, він був старший від усіх нас на кілька десят років, і тому недавній його відхід у вічність не міг здивувати, однак втрату його морального авторитету всі ми будемо відчувати.

ВАСИЛЬ СОЛОНИНКА

Поховали Пана Отамана: Похорон сл. п. Михайла Кравцева, сеньйора ОУВФ

Усереду, 28 серпня 1974 року, відійшов від нас у вічність у Торонті сеньйор українського націоналістичного руху сл. п. інж. Михайло Кравців, який протягом свого працелюбного життя в усіх ситуаціях і на кожному місці — на рідних землях і на еміграції в умовах безпосередньої боротьби за волю і незалежність України, в багатогранній творчій праці на громадському, політичному й культурному відтинках життя і в особистому родинному житті — завжди був прикладом української людини, українського націоналіста.

Разом зі своєю дружиною, теж покійною письменницею Меланією з Теодоровичів, інж. Кравців створив українську родину, яка вміло поєднувала в гармонійну цілість найвищі вартості національно-патріотичного життя і виховання та культурної творчости з вимогами революційно-визвольної боротьби, не втрачаючи при тому найістотніших прикмет і вартостей християнства. Інж. Кравців був справжнім джентльменом, доброта, ввічливість і приязна усмішка якого завжди були в парі з прямолійністю і непохитністю у праці й боротьбі за визволення свого рідного українського народу. Він не йшов на компроміси з ворогом і його слугами, не знав пощади для вислужників і коляборантів. Здобувши

Вперше надруковано в г. «Гомін України», 1974, ч. 38 (1321).

юнаком тверду вояцьку заправу в боротьбі за українську державу в лавах Української Галицької Армії, Покійний ні на крок не зійшов з обраного життевого шляху боротьби, вибиваючися на провідні становища в революційних формаціях УВО і ОУН і в державnotворчій праці. Інж. Кравців був членом центральних органів ОУН, а в липні 1941 року, коли за ініціативою ОУН Національні Збори у Львові покликали державне правління під проводом Ярослава Стецька у відновленій українській державі, він став членом Ради Сен'йорів і директором Інституту Української Освіти і Культури у Львові.

За свою безкомпромісність і принциповість у боротьбі з ворогами України він зазнав багато ударів і терпінь у польських і німецьких в'язницях і концтаборах, але вони його не злякали й не зламали.

Після звільнення з Авшвіцу Покійний відразу включився в працю організацій Українського Визвольного Фронту. У Торонті був членом Головної Управи і згодом головою Головної Контрольної Комісії АВУ, Контрольної Комісії «Гомону України», управи Української Спілки Образотворчих Мистців, АДУК і членом Товариства Українських Інженерів та інших організацій.

Панахиди в похоронному закладі Кардинала 29 і 30 серпня 1974 року і похорон у суботу, 31 серпня, з церкви Св. Миколая на цвинтар Проспект, були виявом глибокої пошані до великого Покійника, безкомпромісного борця за визволення українського народу, і в той сам час маніфестацією вірності ідеалам, для яких інж. Кравців жив і за здійснення яких непохитно боровся. Похорон відбувся під проводом владики Ісидора Борецького, який промовляв також у церкві Св. Миколая, підкресливши прикмети характеру Покійного і його заслуги для українського народу. Відправили панахиди і похоронні Богослужби о. декан І. Сиротинський, о. Ю. Микитин, о. д-р Ю. Федорів і о. Б. Остапович. Співав неповний

хор СУМ під керуванням С. Гарасовського. На панахидах і похороні були прaporи — український національний і ЛВУ. Домовина була покрита українським прaporом.

На панахидах в похоронному закладі і під час похорону в церкві промовляв о. Сиротинський. Д-р Р. Малащук, голова ГУ ЛВУ, прощав Покійного на цвинтарі від Проводу ОУН, Світового УВФронту і ГУ ЛВУ. На трапезі, що відбулася в «Мейфер Ін», образ провідного національного діяча й полум'яного патріота накреслили в своїх споминах про нього пані М. Солонинка, яка висловила родині співчуття від централі і членів ОЖ ЛВУ, д-р Цурковський, який говорив від Комітету Стриян, і д-р Б. Стебельський, голова Канадського НТШ і централі АДУК. І. Бойко говорив про перебування інж. Кравцева у концтаборах Береза Картузька і Авшвіц. Інж. Ю. Сумик прощав від управи Українського Дому і Товариства Українських Інженерів. Мгр. Т. Буйняк, який виконував обов'язки господаря на тризні, сказав прощальне слово і висловив співчуття від КУ і членів СУМ. Молитву провів на початку і кінці тризни владика Ісидор. Подяку присутнім від родини склав інж. М. Барабаш.

Ми «поховали пана отамана в сиру землю», але в українському народі вічно житиме невмирущий дух цього аристократа і джентлмена, одержимого ідеєю українського націоналізму, який вмів панувати над своїми емоціями, знову свою національну й особисту вартість і всі свої сили, знання й вміння віддав для справи визволення України.

Меланія з Теодоровичів Кравців (1897-1961)

Меланія Кравців народилася в Ракові, повіт Долина, в Західній Україні, в родині о. Савиця Теодоровича, довголітнього пароха в селі Синевідське Нижнє (Нижнє Синьовидне) і в Ракові. Він належав до свідомих патріотів-українців. 1900 року польська поліція скинула його з амбони, як він промовляв, щоб люди голосували за українських кандидатів до австрійського сейму.

Мати, Юлія з Мійських, походила з родини Ямінських і Лаврівських із Сяніччини.

1915 року одружилася з інженером Михайлом Кравцевим і замешкала в Стрию. Мала двох доньок – Дарію, хореографа й малярку, і Марту, піяністку. Уже як жінка закінчила матуральним іспитом учительський семінар у Львові.

На початку 1920-х років, коли організувалася філія Музичного Інституту ім. Миколи Лисенка в Стрию, записалася на навчання співу, а своїх дітей записала на науку гри на фортепіані, щоб підсилити єдину тоді в Стрию музичну школу.

На початках організування українського шкільництва вела акцію записувати дітей і молодь до Рідної Школи.

Член Української Військової Організації (УВО) і згодом Організації Українських Націоналістів (ОУН); член Союзу Українок; активна в політичному, музичному і

театральнім житті української громади; виступала як солістка в концертах у Стрию, Перемишлі й Львові.

Виїзд з рідних земель був для неї трагічним переїжджанням. Відчувала, що вже не повернеться в Україну. Переживала трагедію емігрантського життя, яке мало в майбутньому формувати українську національну свідомість нашої молоді, в тому й її онуків. Тому в дуже тяжких повоєнних обставинах почала 1946 року писати роман «Дорога», тло якого становило життя Стрийщини. Мала тоді на увазі два завдання:

1. зберегти пам'ять про наше революційне життя в Західній Україні між двома світовими війнами;

2. залишити присвяту онукам, щоб вони знали, якими ідеями жили їхні діди й батьки.

Ім'я і постать Мирослава Зенева із роману «Дорога» в'яжуть найкращі спомини і чесноти Мирослава Тураша і Зенона Коссака, провідних тоді революціонерів.

В усіх її пізніших писаннях і збірці «Калейдоскоп» переважає патріотична лірика. В останні роки свого життя інтенсивно писала доповіді, статті, нариси й віршовані твори для молоді. Працювала також над проектуванням і писанням повісті з канадського життя.

Почувала себе погано на канадській землі. Вважала, що можна себе добре й щасливо почувати тільки на власній українській землі. Часто казала, що «коли ми зачнемо себе добре почувати в Канаді, ніхто з нас не схоче вертатися в Україну».

У громадській праці від самого початку була активна в Лізі Визволення України. Була першою головою першого відділу Об'єднання Жіночої Ліги Визволення України у Вінніпегу. В її пошану Відділ ОЖ ЛВУ у Вінніпегу заклав при Головній Управі ОЖ ЛВУ в Торонті Фундацію імені Меланії Кравців. Наділена посмертно почесною грамотою ОЖ ЛВУ

МИХАЙЛО ГІКАВИЙ

Меланія Кравців: Пам'яті тієї, що несподівано відійшла від нас

Я познайомився з панею Меланією Кравців в липні 1927 року в селі Гребенові, повіт Сколе, у відпочинковому домі «Стахова воля», власником якого був Роман Терлецький, а я управителем. Протягом кількох років улітку пані Меланія була тут постійною гостею разом із своїм чоловіком Михайлом, видатним громадським і політичним діячем, який пізніше був в'язнем у концентраційному таборі Береза Картузька, та своїми доньками Мартою і Даркою. Панство Кравцеви мешкали тоді в чарівній віллі «Вітольдівка», яка потопала серед ялинок, квітів та зелені.

У «Стаховій волі» жило влітку багато українців, і серед них пані Меланія, завдяки своїй непересічній вроді та енергійній вдачі, швидко здобула загальну симпатію. Висока, струнка брюнетка, життерадісна й дотепна, вона стала душою українського товариства і брала участь у прогулянках, зокрема на гору Маківка, в співах як солістка та в інших імпрезах. Широко ознайомлена з політичними та громадськими справами, пані Меланія брала активну участь у житті українських організацій. Беззастережно визнаючи націоналістичний світогляд, вона вміла сміливо пропагувати свою ідею і переконувати противників у дискусії.

Друкується за г. «Шлях пересоги», ч. 46 (403).

У «Стаховій волі» пані Меланія організувала співацький гурток, співи якого були розрадою для всіх мешканців вілли. Я й досі не можу забути, як чудово співала вона чарівну пісню «Синя чічка» і як їй вторувала пані Ніна Селезінка. Дуже часто після вечері оркестра пансіону і найближчі знайомі панства Кравцевих ходили попід вікна їхньої вілли і співали пісні.

Товариства пані Меланії дотримували звичайно її приятелька пані Селезінка, Зенон Коссак і видатний бандурист сот. Дмитро Гонта, які теж проводили літо в Гребенові. Приходили й приїжджали до панства Кравцевих і інші знайомі: Степан Бандера, інж. Євген Маланюк, д-р В. Кобильник, д-р Олесь Бабій, Богдан Кравців, Степан Охримович, Марія Притуляк, Володимир Бичкович, д-р Роман Кобилецький та інші. Коли ж пані Меланія від'їзджає з Гребенова до Стрия, то її обдаровували такою кількістю квітів, що їх треба було візвозити на станцію візочком.

1929 року пані Кравців була учасницею Першої конференції ОУН у Стрию. Тоді головою на стрийську округу була пані Марія Притуляк, яку большевики вивезли 1940 року на Сибір, де вона й загинула. Пані Меланія брала жваву участь у дискусії над рефератами Степана Бандери, Зенона Коссака, Михайла Гікавого та Степана Охримовича.

Незабутнім спогадом залишився день 31 грудня 1931 року, коли я разом з О. Бабієм і Б. Кравцевим та іншими виїхав до Стрия на іменині пані Меланії. По дорозі наші поети склали на честь іменинниці вірш, який надзвичайно сподобався їй. Після вечері нас запрошено на «Маланку» в українському народному домі в Стрию. Коли під час забави групка незнайомих, розохочених чаркою, затягнула польської пісеньки, пані Меланія гостро зареагувала. Вона високо цінила рідну мову, якою зверталася навіть до поляків і жидів.

З початком 1945 року, у переїзді до своєї дружини, я відвідав панство Кравцевих у таборі у Відні. Пані Меланія була хвора, сумна й пригнічена. А останній раз я був у панства Кравцевих, разом із своєю старшою дононькою Оленою, в липні 1956 року у видавництві «Гомін України» в Торонті, де пані Меланія працювала. Був теж на обіді в їхньому домі.

Пані Меланія була в гарному настрої і ми з приемністю згадували Гребенів, «Стахову волю» та її мешканців і відвідувачів, згадували конференцію ОУН у Канаді і Степана Охримовича, Зенона Коссака, Олену Телігу і інших, що віддали своє життя за Україну. Не забули згадати й наших живих знайомих і друзів: д-ра Дмитра Донцова, Степана Бандеру, Степана Ленкавського, Уляну Целевич, Ярослава Стецька. Говорили ми й про Рідний Край та його боротьбу. Пані Меланія прочитала мені свій найновіший твір і розповіла про пляни на майбутнє.

Я подивляв її велику енергію, віру в українську перемогу, запал до праці. На жаль, хвороба й смерть не дозволили цій великій патріотці і невисипущій громадянці завершити намічені діла.

Душою молода до останньої хвилини свого життя, пані Меланія жила з молоддю, жила її поривами й діями, захоплювалася величчю українського націоналізму. Обурюючись на тих, які нападали на цю молодь та на ідеолога націоналізму д-ра Донцова, пані Меланія писала 1957 року:

Читаю тепер «Галичанство» Шлемкевича... Цей чоловікубирається в маску «добродушного дяді», очорнює нас, сьогоднішніх націоналістів, з їдкою «батьківською» міною... Не знаю, чи схоже д-р Д. займатися такою особою, як Шлемкевич. Але що ж, саме такі люди беруться кидати болотом на тих, які не піддавалися і ще не піддаються «золотій середині». Бо,

подумайте, прийшов собі такий степовий східняк, Донцов, і розрушив заспане «галичанство», вщіплюючи свіжу кров сходу в таке тихе, щасливе патріархальне життя, порушив традицію сонної атмосфери, захопивши тим молодий нарибок. Чому саме? Виходить, що той нарибок не почував себе добре в задушливому провінціялізмі. Чому він не остався приклонником Драгоманова, чи інших «іzmів», але пішов за кличами «східняка» Донцова? На це, читаючи «Галичанство» Шлемкевича, я не знайшла відповіді...

Передчасна смерть Степана Бандери була великим ударом для пані Меланії, яка завжди залишалася націоналісткою, борцем за волю своєї батьківщини.

Залишила пані Меланія слід і в українській літературі, давши нам два твори — «Дорога» і «Калейдоскоп», — що знайшли серед читачів велике признання. Найкращим доказом цього є те, що наклад роману «Дорога» сьогодні вичерпаний. Несподівана смерть не дозволила їй закінчити інших творів, але тривку пам'ять про цю видатну націоналістку й революціонерку не зможе забрати від нас навіть те болюче усвідомлення, що Меланії Кравців уже нема поміж нами.

У пам'ять інж. Михайла і Меланії Кравцевих: Поминальні сходини в Торонті

Yсороковий день смерти сл. п. інж. Михайла Кравцева і в тринадцяту річницю смерти сл. п. Меланії Кравців, заходами Організації Українського Визвольного Фронту, відбулися в неділю, 6 жовтня 1974 року, в Українському Домі при вулиці Крісті, 83, у Торонті поминальні сходини, які відкрила голова місцевого відділу ОЖ ЛВУ пані О. Заверуха. Вона привітала родину Покійних і численно зібраних членів ОУВФ та гостей і попросила хвилиною мовчанки вшанувати пам'ять наших покійних сеньйорів. Вести програму покликала вона пана Я. Сербина.

Згідно з наміченою програмою, доповідачі з'ясували в своїх споминах про інженера Михайла і письменницю Меланію Кравцевих їх участь і значення у визвольній боротьбі українського народу під проводом УВО і ОУН. Спомин мгр. Я. Рака прочитав інж. П. Бубела, а спомин д-ра М. Климишина — В. Макар. Найдокладніший і по-мистецькому оформленій образ родини Кравцевих змалювала пані Зена Мосійчук. Його доповнили спогад В. Макара про інж. Кравцева в Березі Картузькій і коротка згадка з листа ред. Ю. Заблоцького про концтабір в Авшвіці. Одну з найкращих новель Меланії Кравців — «Подзвінне» — прочитала пані Стефа Шимко.

Вперше надруковано в газеті «Гомін України», 19 жовтня 1974.

Після заключного слова інж. П. Бубели, голови торон-
тського відділу ЛВУ, який подякував доповідачам і учас-
никам поминальних сходин, цей незабутній вечір закін-
чено відспіванням «Не пора». Після того присутні ще
довго гуторили в окремих гуртках при чаю і солодкому,
що їх приготували й подали пані з ОЖ ЛВУ

М. МАДЕЙ

Пам'яті визначних громадян

8 серпня 1974 року минула десята річниця смерти сл. п. інж. Михайла Кравцева, а 7 жовтня — двадцять третя річниця відходу у вічність його дружини Меланії з Теодоровичів.

Здається, ще так недавно ми бачили на всіх громадських зборах струнку, на старості літ усе ще вродливу сл. п. Меланію і високого, сивоголового сеньйора українського визвольного руху, інж. Михайла Кравцева. Але час швидко минає. Нове покоління перебирає в свої руки провід суспільного життя нашої національної спільноти на поселеннях, і саме для молодих треба пригадати життя, боротьбу й заслуги цих визначних громадян і революціонерів, щоб вони знали, чиї вони наслідники.

Народжений 15 лютого 1887 року, інж. Михайло Кравців належав до тієї генерації, яка в Першу світову війну із зброєю в руках боролася за українську самостійну державу. Після невдачі визвольних змагань інж. Кравців не піддався тихій долі, але пішов за покликом полк. Євгена Коновальця продовжувати боротьбу за волю України в новій революційній формі Української Військової Організації (УВО). У лавах заснованої 1929 року ОУН цей громадянин зрілого віку, голова родини,

---

Друкується за кн.: Володимир Макар. Бойові друзі. Збірка спогадів з дій ОУН (1929-1945), т. 2, 161-63.

являв собою батьківську постать для молоденьких революціонерів, захоплював їх своїм прикладом мужності й самопосвяти. За свою діяльність карався по тюрмах і концентраційних таборах. Під час його похорону в Торонті дир. Іван Бойко, співв'язень у Березі Картузькій, свідчив про незвичайно гідний опір, який покійний ставив польським поліцаям. Поведінка інженера, сповнена гідності за всяких обставин, чарувала своїх і вимушувала респект ворога.

Після розвалу Польщі інж. Кравців перебував з родиною в Сяноці, де далі брав жваву участь у громадській і політичній роботі. Завжди принципово непохитний в питанні української державності, він повністю підтримав Акт 30 червня. У Львові став директором Інституту Націоналістичної Освіти і членом Української Національної Ради.

16 вересня 1941 р. його заарештувало Гестапо в його бюрі і запроторило до ославленої катівні в Авшвіці, звідки щасливо звільнився після розвалу гітлерівської Німеччини, відшукав свою родину у Відні і переїхав до Інсбрку. Тут відразу включився до громадської роботи — був членом Ліги Українських Політв'язнів та Українського Допомогового Комітету. Користуючись авторитетом колишнього гітлерівського в'язня, ставав на захист українських біженців перед окупаційною владою альянтів.

На поселенні в Канаді був провідним і активним членом АВУ, спочатку у Вінніпегу, а опісля в Торонті.

«Пані Меля», як її називали приятелі, повністю поділяла погляди свого чоловіка, цілком підтримувала його працю й боротьбу. Це було дуже добре дібране подружжя. В їхній хаті часто гостювали молоді революціонери, які розбудовували основи ОУН — Степан Охримович, Зенон Коссак, Богдан Кравців, Олекса Гасин, Мирослав Тураш, Володимир Горбовий, Іван Клим, Дмитро Мирон, Ярослав Стецько, Лев Ребет. Тут вони обміркову-

вали важливі політичні й громадські проблеми, кували політичну думку українського визвольного руху. Не одного треба було переховувати під час поліційних облав, подавати допомогу ув'язненим. Інші знаходили відпочинок, ніжний догляд і увагу після виходу з тюрми.

Меланія Кравців зразково виконувала обов'язки дружини, матері й господині дому та ще й знаходила час на громадську роботу. Довгі роки була провідною діячкою Союзу Українок у Стрию і згодом у Львові. На еміграції в Канаді була першою головою першого відділу Жіночої Секції ЛВУ. Завжди дбала, щоб метою змагання української жінки за рівноправність було добро українського народу, а не заспокоєння особистих амбіцій. Обстоювала думку, що таланти треба плекати для служби Україні.

Сама вона була незвичайно талановитою людиною. Обдарована чудовим голосом, у молодих літах часто виступала на сцені. А втім, обоє любили, плекали й підтримували мистецтво. Інж. Кравців любив малювати у вільні хвилини. Своїм дочкам Дарії і Марті забезпечив професійну мистецьку освіту. Меланія Кравців виявила також неабиякий літературний хист. Її поезії та есеї розсипані на сторінках українських газет та журналів. Залишила збірку чудових оповідань «Калейдоскоп» і роман «Дорога», в оповіданні «Ліс», натхненій поезії в прозі, описала повстанський рух у справжньому світлі. У романі «Дорога» під фіктивними прізвищами авторка відтворила характери, ідеали й стиль життя людей свого оточення, зокрема членів українського підпілля. Герой повісті Мирослав Зенів, наприклад, поєднує риси характерів Зенона Коссака і Мирослава Тураша. До речі, роман «Дорога» вичерпаний, і його варто було б перевидати. Від смерті письменниці минуло понад два десятки років. Виросло нове покоління читачів. Навіяні гарячим патріотизмом і бойовим духом, твори Меланії Кравців

не лише дадуть молодим читачам мистецьку насолоду, але й допоможуть відчути і зрозуміти, чим і як жили їхні попередники, віднайти свій духовний родовід.

У роковини смерті Михайла і Меланії Кравцевих ми схиляємо голови в глибокій пошані і згадуємо їхні великі заслуги в боротьбі за волю України як заповіт і приклад для прийдешніх поколінь.

ЗЕНОВІЯ МОСІЙЧУК

Пам'яті інж. Михайла і Меланії Кравцевих

Останні шістдесят років нашого сторіччя – це переломова епоха в історії української нації. Грандіозністю корінних змін і бойовим динамізмом широких мас вона нагадує добу козаччини.

Нашу добу творили люди, які, не раз десятками літ, напружували свої фізичні й духові сили на службі народові, підпорядковували особисте життя вимогам визвольної боротьби і — якже часто — в геройському самозреченні йшли на муки й смерть за волю України.

Ми є свідками й учасниками цієї величної епохи, а її визначні постаті і герої — це часто наші близькі знайомі, друзі, а то й рідні. На кому, як не на нас, лежить обов'язок зберегти для нащадків пам'ять про цих небуденних людей?

Але ж більше, як дві тисячі років тому, грецький оратор ствердив у надмогильній промові, що посмертна слава заслужених залежить великою мірою від того, чи знайдуться талановиті промовці й автори, які зуміють натхненним словом розповісти про їх життя й подвиги для науки майбутнім поколінням.

На моєму не короткому віку я мала щастя зустріти десятки небуденних людей, які трудилися в різних ділянках Друкується за кн.: Володимир Макар. Бойові друзі. Збірка спогадів з дій ОУН (1929-1945), т. 2, 164-77.

ках національного життя, але найбільше — учасників нашої революційно-визвольної боротьби. Деякі з них обдаровували мене особистою приязнню і після смерти залишили в моїй душі почуття пустки й туги за ними. Бо кожний раз, коли з кола приятелів відходять люди вели-сл. п. інж. Михайла Кравцева, сеньйора українського визвольно-революційного руху, та в тринадцяті роки-вини відходу у вічність його дружини, сл. п. Меланії, громадської і революційної діячки та письменниці, добрим, тихим словом вшанувати їхню пам'ять.

Останні роки свого життя це подружжя проживало в Торонті, в Канаді, і тому місцева українська громада знає їх добре. Я належу до тієї горстки людей, які знали їх найдовше. Упродовж майже півсторіччя я була безпосереднім свідком їх родинного життя та револю-ційної і громадської діяльності.

Перший раз прийшла я до дому п-ва Кравцевих у Стрию при Трибунальській вулиці, 7, молоденькою дівчинкою, на запрошення їх доньки Марти, моєї шкільної товаришки. Від порога полонила мене атмосфера скромно, але з великим смаком влаштованої хати. А її господарі! Молода, струнка, вродлива, з чорним, як крило крука, буйним волоссям і дуже елегантна пані Меланія та поставний, пристійний, легко сивавий інженер з ласкавою усмішкою на обличчі. Я зразу відчула, як ця усмішка неначе простелює ясну доріжку між моїм серцем і цією милою сім'єю. Другу їх доньку Дарію я вже знала зі школи. Обоє Кравцеви прийняли мене дуже сердечно і я почула себе побажаною гостею в їхній хаті.

Моя симпатія до них зростала при щораз тіsnішому знайомстві. В домі панства Кравцевих відбувалися сходини юнацтва ОУН. Відбувалися вони й по інших хатах, але там треба було критися перед батьками, тоді коли панство Кравцеви самі нас запрошували. У їхній вітальні відбувалися також ширші сходини для відзначення

великих національних і революційних роковин, на які приходили учениці-українки місцевої польської дівочої гімназії. Української гімназії для дівчат тоді в Стрию ще не було. Пригадую, що в четвертій класі я читала доповідь, яку я самостійно опрацювала. Пані Меля прочитала її перед сходинами і схвалила.

Мої відвідини і приязнь з панством Кравцевими зростали швидким темпом. З рідного дому я винесла замінування до політичної дискусії, громадської роботи і книжок. У родині Кравцевих, крім того, плекали музику, малярство, танок. Пані Меля мала чудовий вишколений голос і залюбки виступала в п'есах, які ставив стрийський драматичний гурток. Але головну увагу вона, абсолвентка вчительської семінарії, приділяла в той час вихованню доночок.

Проте найцікавіші — принаймні для мене — були розмови на політичні й громадські теми. Обоє подруги займали безкомпромісні революційні позиції в питаннях української національної політики. Це були часи, коли пам'ять про визвольні змагання і короткий період державності в 1918–20 роках була ще дуже свіжою. Не було тоді, мабуть, ані одної української хати, де не шукали б причин невдачі. Від інж. Кравцева я вперше довідалася, що створення Легіону УСС проходило в атмосфері поділу думок громадянства. Сам інж. Кравців був мобілізований 1914 року до австрійської армії і як старшина відбув військову службу на італійському фронті. 1918 року зголосився до Української Галицької Армії, де одержав рангу сотника. Після переходу армії за Збруч був асистентом університету в Кам'янці-Подільському.

Після невдачі визвольних змагань ветерани українських військових формacій створили на землях, окупованих Польщею, Українську Військову Організацію (УВО) під проводом полк. Євгена Коновалця в погодженні з Ярославом Селезінкою, референтом військо-

вих справ при уряді Євгена Петрушевича на вигнанні у Відні. Родина інж. Кравцева дружила з сім'єю Селезінків і широко підтримувала УВО, яка розгорнула широку революційну боротьбу.

Проте рішення Ради Послів від 15 березня 1923 року про прилучення Галичини до Польщі на правах автономної частини було ножем у спину всієї української спільноти. Багато людей, які боролися в лавах УВО, поки була надія, що уряд Петрушевича буде визнаний, тепер, після цього фатального рішення, піддалися зневірі, тим більше, що справді були виснажені й втомлені. Західні політики, дуже прихильні до поляків, а в найкращому випадку байдужі до українців, розраховували, мабуть, на тому найактивніших елементів і тому так довго відкладали злощасне рішення.

Почався вихід із лав УВО і поворот до легальної боротьби за політичні права народу, але вже не за власну державу, а за автономію в межах Польщі. Створилася глибока політична криза, регрес на сто років. Більшовики намагалися непом та «українізацією» вибити ґрунт з-під ніг самостійницьких елементів, як в УССР, так і поза її межами.

На щастя, не всі піддалися зневірі, а до того підросло нове покоління, яке не пережило трагедії військової поразки й ганьби тaborів військовополонених, а рвалося до боротьби зі свіжими силами. Полк. Коновалець вдалося на початку 1929 року створити нову революційну силу не чисто військову, а ідеологічно-політичну, яка швидко прославила себе під назвою Організації Українських Націоналістів (ОУН). Старі революціонери з УВО, які не піддалися угодовській течії, ввійшли окремою групою до ОУН. Але тут дуже скоро дала себе відчути прогалина між двома поколіннями. Революційність і безкомпромісність панства Кравцевих допомогли їм швидко нав'язати контакт з молодими і відіграти особливо

важливу роль в ті переломові роки. Коли інж. Кравців говорив про значення й потребу геройської жертвості, то він не лише покликався на своє недавнє минуле, як це робили інші комбатанти, але на ділі далі боровся пліч-о-пліч з молодими і через це активно, а не лише на словах, зв'язував традицію зі сучасністю. Дивлячися на діяльність Меланії і Михайла Кравцевих, молоді націоналісти сприймали визвольні змагання не як давні події, що відбувалися ще перед їхнім народженням чи в ранньому дитинстві, або як мрії про неокреслене майбутнє, «коли обставини зложаться для нас корисно», але як один нерозривний історичний процес. Для молодих націоналістів визвольні змагання не закінчилися Ризьким договором чи рішенням Ради Послів. Вони були рішені продовжувати їх або до перемоги або до власної смерті.

Активна постава інж. Кравцева і його дружини здобула для них великий авторитет і пошану в середовищі ОУН, і вони відразу зайняли почесні місця. Недаром до їхнього дому горнулися молоді на розмову й пораду. Чез рік до їхньої хати в Стрию, а потім у Львові, пройшли люди, що їх імена оповіті сьогодні легендою героїв: Степан Охримович, Зенон Коссак, брати Гасини, Мирослав Тураш, Ростислав Волошин, Володимир Тимчай, Іван Равлик, Дмитро Мирон, Іван Клим, Іван Климів, Лев Ребет, Степан Бандера. А скільки живих ще визначних діячів націоналістичного середовища, на чолі з Ярославом Стецьком, бували в їхній гостинній хаті?

Не менш важливу роль відіграли панство Кравцеви поза націоналістичним табором. Це були роки великої громадської дискусії. Очолював її Дмитро Донцов, автор книжки «Націоналізм», вплив якої ще довго буде відчутний в українському народі, редактор «Літературно-наукового вісника», геніяльний полеміст, новий Вишенський. Він давав націоналістам у руки зброю гостру, як лезо

шаблі — аргумент.

Панство Кравцеви були пильними читачами Донцова, бо вони в професійних і громадських організаціях вели бій з угодівством, пристосуванством, капітулянством. Вони були проти того, щоб ці вимушенні військовою поразкою вади підносити до вершин принципів національної політики, як це часто намагалися робити ті, які ще так недавно самі були героями визвольної боротьби.

Інж. Михайло і Меланія Кравцеви були проти того, щоб провідники відновлених чи нових партій, які поставили собі мету через польський парламент добитися автономії для трьох галицьких «воєвідств», претендували бути чи навіть були єдиним політичним проводом нації. Донцов у «Віснику» і в своїх політичних публікаціях, а націоналісти шляхом живих дискусій, викривали небезпеку, яка грозила нації через підмінювання ідеалу власної держави ідеєю автономії в рамках окупантських держав.

Останнім аргументом «поміркованих» проти «екстремістів» було: «Ви не маєте життєвого досвіду. Ви рветесь з мотикою на сонце. Ми завоювали — і програли. Треба реально дивитися на світ, вдоволятися тим, що можна здобути без кривавих жертв». Це були часи, коли синоміном політичної мудrosti був «сивий волос», байдуже, чи в сивій голові був глузд, чи ні. Подружжя Кравцевих належало за віком до генерації визвольних змагань і проти них цього аргументу не можна було вживити. Відпадав ще й другий: «У мене жінка й діти, і я не можу наражувати себе на репресії ворога». Інж. Кравців теж мав жінку й дітей — і все одно наражував себе.

Ця велика дискусія закінчилася повною перемогою націоналістичних ідей перед широких мас, яка виявилася з такою силою під час Другої світової війни. Дискусія відіграла важливу роль ще й тому, що примусила

громадянство думати про великі проблеми: про проблеми проводу й національної політики, про роль революційного авангарду і його запілля і про стосунки між ними. У революційній боротьбі і громадській дискусії здобувалася своя політична мудрість, викорінювалися залишки довговічної неволі, формувалася візія великого минулого нації.

Подружжя Кравцевих знаменито надавалося на пропагаторів націоналістичних ідей: вони обоє мали дуже сильне почуття особистої і національної поваги, і що найважливіше — самі практикували те, чого навчали інших. Така революційна постава й діяльність стягали на них часті репресії ворога: домашні обшуки та арешти. Інж. Кравців був серед перших в'язнів польського концтабору в Березі Картузькій. Про його гідну поведінку розповідав нам на тризни по ньому п. Іван Бойко.

Для характеристики особистої гідності сл. п. інженера наведу такий образок. Це було 1938 року, в день Зелених свят. Я пішла з ним на могили героїв на Личаківському цвинтарі у Львові. О. прел. Леонтій Куницький відправив панахиду на стрілецьких могилах, а опісля перейшов на могилу бойовика ОУН Любовича. Після панахиди один знайомий мені студент почав співати «Не пора». Люди підхопили, але ще не закінчили ми навіть першої строфи, як хтось вигукнув: «Поліція!» Молодь кинулась уrozтіч. Інж. Кравців спокійно звернувся до мене: «Це недостойна поведінка. Ми будемо стояти до кінця». Біля нас затрималася ще горстка людей. Не рушив з місця і о. Куницький. Ми доспівали пісню, а тоді рушили до виходу. Біля головних воріт цвинтаря стояло багато польських поліцій, але ніхто нас не затримав. Тоді я побачила, що революційному середовищу сиві голови таки потрібні.

Або таке. На першому курсі юридичного факультету Львівського університету я познайомилася з сином

пані Мілени Рудницької — Іваном Лисяком. Він був вихований в неприхильному до націоналізму дусі і часто входив у палкі дискусії в студентській домівці при вул. Земляковського, 2. Одного разу я була свідком його дискусії зі старшим студентом О. Тюшкою, колишнім в'язнем Берези. Останнім аргументом Івася, як звичайно, було: «Але ж я не бачу між вами ні одної сивої голови!» Тюшка розсміявся: «А я бачу», і, звертаючись до мене, додав: «І ви теж бачите, правда?» Ця сива голова — це був інж. Кравців.

Але повертаюся до хронологічного порядку розповіді.

Після того, як поліція запроторила інж. Кравцева до Берези, для родини настали скрутні часи. Інж. Кравців був власником бюро землемірних робіт у Стрию. На час його відсутності бюро очолив інший інженер, і прибутки з бюро зовсім змаліли. Проте я ніколи не чула ні слова скарги з уст пані Мелі чи її доньок. Вони далі морально підтримували інших. Ось такий приклад. Уже в гімназійні роки Марта Кравців була заавансованою піяністкою. Їй спало на думку давати концерти для політв'язнів, які сиділи в тюрмі по другому боці Трибунальської вулиці, навпроти її помешкання. Марта широко відчинила вікна вітальні і з усією силою грала сонати Бетговена. Старостою наших в'язнів був тоді студент Олекса Гасин з Конюхова, пізніший шеф штабу УПА «Лицар». В імені товаришів він двома «грипсами» подякував молоденській піяністці. Ці грипси з'явилися пізніше друком у «Студентському віснику».

Після повороту інж. Кравцева з Берези пані Меланія постановила переселитися на кілька років до Львова, щоб уможливити донькам студії — музичні Марті, малярства й танку Дарії. У той час і я, після смерті матері, проживала у Львові і була ученицею гімназії СС Василіянок при вулиці Другоша. Тоді я замешкала разом з

ними. Це були роки великих надій, напруженої праці й широкого розмаху не тільки в сім'ї Кравцевих, але й в усьому націоналістичному середовищі. Після погрому польської поліції у відплату за Городок, за атентати на посла Головка і міністра внутрішніх справ Перацького, почалося відродження. У Львові з'явився новий студентський націоналістичний «нарибок», а з Берези й тюрем почали вертатися загартовані революціонери. Вернулися, між іншим, Олекса Гасин, Дмитро Грицай, Зенон Коссак, Богдан Кравців, Андрій Луців, Ярослав Стецько, Дмитро Мирон, Володимир Янів, Осип Тюшка й інші.

Дім панства Кравцевих у Львові, як і раніше в Стрию, став товариським центром націоналістичного середовища. Попри родинні й товариські обов'язки пані Меля знаходила час на видатну громадську роботу у філії Союзу Українок, де вона була організаційною референткою. Вже тоді вона почала писати оповідання. Літературний хист успадкувала від матері Юлії з Мійських Теодоровичової. Її тітка Ольга Мійська довгі роки була співробітницею «Нової хати».

1937 року доњки виїхали на студії за кордон. Пані Меланія вернулася до Стрия і далі працювала в Союзі Українок, де знову очолювала організаційну референтуру. Події покотилися з запаморочливою швидкістю. У березні 1939 року польська поліція заарештувала мене і інших учасників студентського конгресу у Львові, а за тим пішли превентивні арешти всього українського активу. Польські тюрми й Береза Картузька заповнилися нашими людьми, а тоді почалася Друга світова війна. Сім'я Кравцевих подалася на еміграцію за Сян, а я залишилася в краю під большевиками.

Зустрілися ми знову у Львові в перші дні липня 1941 року. Знаючи бойовість і принциповість подружжя, я зовсім не здивувалася, що в «краківському розколі» ОУН

Кравцеви стали по боці Степана Бандери.

У Львові інж. Кравців зайняв пост директора Інституту Націоналістичної Освіти і рівночасно був делегатом ОУН під проводом Бандери до Національної Ради.

Німці швидко розгромили намагання українського народу відновити свою державу. Уже в липні Гестапо інтернувало провідника ОУН Степана Бандеру і голову Державного правління Ярослава Стецька та їхніх співробітників.

Інститут націоналістичної освіти проіснував до 15 вересня 1941 року. У той день Гестапо заарештувало директора, інж. Кравцева, і його найближчих співробітників і запроторило його до жахливого концтабору в Авшвіці.

Я жила тоді в домі Кравцевих при вулиці Красінських і поділяла з ними радощі короткого державного будівництва та гнів і біль після німецького погрому. Тоді я знову подивляла силу духу пані Меланії. Ні страх за долю чоловіка, ні дошкульні злидні її не заломали. Своє горе переносила гордо й спокійно. Як могла, організувала засоби до життя. У холоді й нестатках, в тузі за батьком, сім'я пережила тяжкі роки німецької окупації без сліз і нарікань.

А потім прийшов час другої еміграції. Я відшукала пані Меланію з родиною у віденському притулку для втікачів при Баугассе. Часто відвідувала їх у їхньому кутку великої набитої людьми і закуреної залі. І завжди ця сильна духом жінка вела себе так, наче приймала мене в своїй світлиці в Стрию чи Львові. Серед злиднів і невтомності завтрішнього дня вона завжди почувала себе менш покривдженою, ніж інші. Адже вся її сім'я жила тоді, коли кругом падали українські люди. Гинули навіть ті, що себе охороняли і «до політики не мішалися». Панство Кравцеви ніколи себе не щадили, але за Божим провидінням уся родина вціліла.

У цьому безмежному горі — і я з нею — пережила не-

описану радість, коли 19 грудня 1944 року інж. Кравців вийшов з кацету і після років розлуки відшукав своїх найближчих.

А там прийшов розвал Німеччини, і родина переїхала до Тиролю. В Інсбруку інж. Кравців відразу включився до громадської роботи і став першим головою Українського Допомогового Комітету і співробітником Ліги колишніх політв'язнів німецьких тюрем і кацетів. Це були часи репатріації і непевності для переміщених осіб. Для націоналістів під проводом Степана Бандери нелегко було відновлювати діяльність у нових умовах. Хоча з тюрем і кацетів вернулися Бандера і Стецько з горсткою старих революціонерів, то основна маса членів залишилася на рідних землях, де вела жорстоку боротьбу проти окупанта в лавах ОУН і УПА під проводом легендарного командира Романа Шухевича. До того, «ухил на ліво», який виявлявся ще в краю, зміцнів у ЗЧ ОУН на еміграції. Гітлер зогидив саму назву й поняття націоналізму, а серед переможних альянтів процвітала дружба зsovетами. Комуністи підняли голови в усьому світі, а соціалізм знову став модним на Заході. Інж. Кравців завжди мав дуже здоровий політичний інстинкт, умів розпізнавати на далеку мету, що є добре й тривале, і ніколи не дозволяв жадним коньюнктурним обставинам збити себе зі своїх позицій. І тому, як колись у Krakovi, так і тепер, він твердо стояв по боці Степана Бандери.

Сьогодні в десятках книжок і публікацій різними мовами можна знайти довші або коротші згадки про Україну і її революційно-визвольну боротьбу. Ніхто, за винятком наших запеклих ворогів, не має сумніву, що український визвольний націоналізм, націоналізм поневоленого народу, не має нічого спільногого з німецьким загарбницьким нацизмом.

Обоє Кравцеви твердо вірили, що українська правда, освячена кров'ю героїв, кінець-кінцем переможе злобу

й брехню. Щоб засвідчити цю правду, пані Меля, користаючись з тимчасового перепочинку, який вона знайшла, коли проживала в курортній місцевості Зеєфельд б. Інсбруку в 1945–1948 роках, схопилася за перо й дала широку картину націоналістичного середовища в романі «Дорога». Це була одна з перших спроб зафіксувати націоналістичний рух у літературному творі. Леонід Мосенц і Юрій Клен читали рукопис і дали йому дуже позитивну оцінку. Проте друком появилася «Дорога» аж 1955 року у видавництві «Гомін України» в Торонті. Потреба в літературних творах з революційною тематикою була така велика, що публіка вмить розхопила її. 1960 року в тому ж видавництві вийшла збірка оповідань Меланії Кравців «Калейдоскоп». Це справжні перлини літературного мистецтва. Треба подивляти цю немолоду вже жінку, яка після приїзду до Канади, крім заробіткової фізичної праці, знайшла силу для літературної і громадської роботи. У Вінніпегу вона була першою головою жіночої секції ЛВУ (пізнішого Об'єднання жінок ЛВУ). Після переїзду до Торонта далі була діяльною в цій організації. Після автомобільного випадку пані Меля чахла, як свічка, і померла 7 жовтня 1961 року.

Яке чудове й плодотворне було життя цієї визначної жінки! Молодість вона присвятила вихованню дочок, середній вік — революційній і громадській роботі, а в старшому віці передала в літературній формі все, що пережила, переболіла й передумала.

Інж. Кравців до останніх двох років свого життя, коли недуга прикувала його до ліжка, працював для громади в лавах Організації Українського Визвольного Фронту в Торонті. Він особливо сердечно ставився до Спілки Української Молоді — завжди любив молодь, надію народу.

Коли б я мала дати коротку характеристику цього небуденного подружжя, я порівняла б духовий клімат

пані Меланії до двох пір року: гарячого літа і суворої зими. По батькові вона належала до старого роду, який видав багато священиків, черниць і ченців, і між ними ісповідника віри владику Василя Величковського. Духовий аскетизм, сувора біблійна мова — так, так, ні, ні, — глибоке відчуття добра й зла, і зв'язане з ним почуття нагороди й кари, пронизували її особисте й громадське життя і знайшли своє відззеркалення в її літературній спадщині.

Духовість інж. Кравцева характеризувала більше вирівняність. У протиставленні до його дружини це була немов лагідна весна й погідна осінь. Принципово непохитний у поглядах, мужній в обличчі небезпеки, суворий до ворога, він був рівночасно ласкавий до слабших, уважливий до жінок, вирозумілий до дітей і молоді. Його уважлива поведінка з'єднувала йому прихильність всіх, хто близче знав його.

Обоє Кравцеви жили добрим життям, боролися доброю боротьбою і заслужили собі на добру пам'ять серед нас.

ЗЕНОВІЯ МОСІЙЧУК

Громадяни, патріоти, революціонери

Інженер Михайло Кравців народився 15 лютого 1887 року в Станьковій, повіт Калуш, і мав всього один рік, коли помер його батько, а мати перенеслася до родинного маєтку в Лопушній біля Бібрки. Він ходив до школи у Львові, де ним опікувалась його старша сестра, а тоді мешкав у бурсі. Ходив до реальної гімназії. Улюбленими його предметами були математика й малювання. Як студент мірничого відділу Політехніки у Львові, вчився також малярства, головно акварелі, в Промисловій школі у найкращих тоді малярів. Малювання було його улюбленим заняттям до кінця життя. У студентські часи брав активну участь у хорі «Боян». З того часу залишило на нього незатерте враження перебування Івана Франка серед українських студентів.

З вибухом світової війни, як офіцер австрійської армії перебував на італійсько-австрійському фронті.

1915 року одружився з Меланією Теодорович, яка народилася 31 січня 1897 року в Ракові, повіт Долина, дочкою о. Савина та Юлії з Мійських Теодоровичів.

Родина Теодоровичів видала багато священиків, відомих у Галичині і Північній Америці. По жіночій лінії, визначними монахинями були стриєчні сестри Меланії —

Друкується за кн.: Володимир Макар. Бойові друзі. Збірка спогадів з дій ОУН (1929-1945), т. 2, 178-85.

Моніка Теодорович, настоятелька сестер Василіянок у Підмихайлівцях коло Львова, яка загинула на Сибірі, і мати Йосафата Теодорович, настоятелька Василіянок у Сполучених Штатах. Батько, о. Савин Теодорович, цікавився українськими громадськими справами. 1903 року він навіть мав сутичку з польською поліцією під час виборчої кампанії до австрійського парламенту.

У період української держави інж. Кравців був у лавах Української Галицької Армії (УГА). Переїхав з родиною до Кам'янця-Подільського, де був асистентом при Українському Університеті. Разом з урядом Петлюри евакуювався до Галичини та осів у Стрию, де провадив інженерське бюро аж до Другої світової війни.

Серед громадян, які в періоді між двома світовими війнами творили національний провід Стрийщини, землемір інженер Михайло Кравців і його дружина Меланія визначалися своєю революційною поставою та діяльністю.

Після невдачі визвольних змагань Стрийщина вела перед у боротьбі під знаменом Української Військової Організації (УВО). Кравцеви глибоко переживали всі невдачі визвольної боротьби і падіння української держави, яку — за їхнім переконанням — завалили соціалісти. Тому з молодим запалом включилися в націоналістично-революційну діяльність УВО.

Ситуація змінилася після нещасної постанови Ради послів у Парижі від 15 березня 1923 року, на підставі якої Галичину признано Польщі як мандат Ліги націй на двадцять п'ять років. Стало ясно, що перспектива державного визволення України відсунулася на довгі роки, аж до чергового зрушення політичного «статус кво» в Європі, і це спричинилося до деактивізації членів УВО, які на місце революції висунули гасло «органічної праці» в культурно-освітній та економічній ділянках і в політичних партіях, допущених окупаційними держа-

вами. Загрожувало повторення трагічного досвіду недавногоминулого, коли психологічно непідготовлені українські соціялістичні партії не використали нагоди створити власну державу після революції в Росії і розвалу австро-угорської імперії.

Це й було причиною того, що полковник Євген Коновалець переорганізував УВО на нових, поширеніх основах в Організацію Українських Націоналістів. Основу членства ОУН становило молоде покоління. У старій УВО, яка ввійшла до складу ОУН, залишилася лише горстка ветеранів, між ними інж. Кравців і його дружина Меланія.

Перехід від УВО до ОУН викликав кризу в одностайному до того часу українському суспільстві. Інж. Кравців мусів пояснювати на форумі громадських установ, що провід ОУН цілком розуміє потребу «органічної» праці, але не хоче обмежити сили народу виключно до її рамок. Не могла ОУН погодитися з тим, щоб легальні партії, які з рації свого існування мусіли йти на компроміси з ворожою владою, стали єдиним політичним проводом народу. Як організація нелегальна і тому незалежна від окупантів, ОУН була єдина, що могла ре-презентувати справжні праґнення народу до створення сувереної держави.

У революційній боротьбі гартувалися лицарі, які були готові повсякчасно захищати власним життям надбання трудівників «органічної» роботи і в сприятливій ситуації підняти народ до боротьби за українську державу.

Революційна боротьба тримала народ у бойовій готовості, актуалізувала українську справу на міжнародному форумі, постійно нагадуючи світові, що Україна не відмовилася від своїх державницьких аспірацій, примушувала польський та інші окупаційні уряди йти на поступки — культурні, економічні, політичні — бодай для тимча-

сового заспокоєння прагнень українського народу.

Інж. Кравців займав особливе становище в ОУН. З одного боку, на нього, як на представника генерації визвольних змагань, упав обов'язок переконувати старше громадянство в доцільноті й необхідності продовження революційної боротьби, яка в першу чергу мала завдання виховати нове покоління мужніх борців за державну волю України, готових повсякчас до найбільшої особистої посвята.

«Угодівці» пристрасно заперечували всі ці пояснення на форумі таких громадських установ, як Бесіда, Касино, Рідна Школа й Просвіта, в яких інж. Кравців часто був головою або членом управи, і доводили не раз до прикрих особистих конфліктів, але він твердо стояв на революційних позиціях, при повній моральній підтримці своєї дружини Меланії.

З другого боку інж. Кравців, як «сива голова», користувався серед націоналістичної молоді особливою пошаною. Дім панства Кравцевих став одним із націоналістичних осередків, в якому зустрічалися революціонери з Стрийщини і дальших земель. Тут бували Степан Охримович, інж. Осип Бойдуник, Юліян Вассіян, Микола Бігун, Лев Сенишин, Роман Спольський, д-р Володимир Горбовий, Зенон Коссак, Роман Бараповський, Степан Бандера, Лев Ребет, Дарія Цісик, Мирослав Тураш, Осип Тюшка, ред. Богдан Кравців, Олекса і Мацько Гасини, Оля Васильків, Володимир Тимчай-Лопатинський, інж. Атанас Мілянич, проф. Лев Шанковський, Іван і Павло Клими, інж. Гриць Мельник, Андрій Луців, Ростислав Волошин, Ярослав Стецько, Осип Федорика, Володимир Бичкович, Іван Равлик, Дмитро Мирон, Осип Феник, Гриць Барабаш, Андрій Стецюк, Степан Рошко, Ірина Площанська та інші. Коли Дмитро Донцов приїздив до Стрия з доповіддю, то завше гостював у Кравцевих.

Тут обговорювалися проблеми громадського й полі-

тичного життя, намічались шляхи й методи революційної дії. До думки інж. Кравцева та його дружини всі уважно прислухались і їхні поради високо цінували.

Революційні погляди й діяльність Кравцевих стягали переслідування польської поліції. Обшуки, переслідування й арешти інж. Кравцева почалися 1928 року. Шляхом судового уневаження набутих ним кваліфікацій, польський уряд відібрав у нього судові й державні землемірські роботи. Наслідком цієї заборони його приватне інженерське бюро було залежне виключно від дрібних, переважно селянських, робіт. Але, усвідомлене кличем «свій до свого», селянство масово трималося своїх людей, так що праці не бракувало. У канцелярії інж. Кравцева працювали також деякий час Олекса Гасин і Оля Васильків.

У хаті панства Кравцевих переховувався Зенон Коссак під час акції Біласа й Данилишина в Городку Ягайлонськім 1932 року. Того ж року у Львові Коссак переходив з ними «наглий суд», на якому засуджено до смертної кари й страчено Біласа й Данилишина.

Коли навіть наглі суди не могли спинити революційного кипіння Західної України, польський уряд 1934 року створив концентраційний табір у Березі Картузькій, де можна було всіх політично підозрілих ізолювати без суду, подібно як Гітлер почав робити в Німеччині, а Сталін — у СССР.

Очевидно, що першим транспортом, разом з численною молоддю Стрийщини, відвезено до Берези Картузької інж. Кравцева, вже тоді «сивоголового» сеньйора, як одного з кількох представників старшої генерації.

Наслідком арештів і частої відсутності інж. Кравцева в бюрі, треба було брати інших землемірів, кваліфікованих пілписувати пляни й вести бюро, що несло за собою дуже високі кошти. Через це родина терпіла матеріальні труднощі. Але ніхто не чув від них ані слова

скарги чи нарікань.

Пані Меланія Кравців продовжувала громадську працю в Союзі Українок у Стрию та Львові, де вона жила два роки, щоб уможливити донькам студії.

Восени 1938 року вона рішуче запротестувала проти того, що Мілена Рудницька одночасно очолювала Союз Українок і засновану нею жіночу політичну партію «Дружини княгині Ольги». Меланія Кравців звертала увагу на те, що окрема жіноча партія є виявом екстремістського фемінізму, а головування в ній пані Рудницької може виявитися шкідливим для громадської роботи в Союзі Українок. З пані Кравців солідаризувалися не тільки молоді націоналістки—члени Союзу Українок,—але й жінки інших політичних поглядів. Провід ОУН у низці статей в «Голосі нації» і «Новому часі» з'ясовував своє становище по стороні пані Кравців. У дискусії брала також голос Олена Теліга на сторінках «Вісника» Донцова. Війна поклала кінець цьому конфліктові.

Незважаючи на всю цю політичну насиченість, сім'я Кравцевих знаходила час плекати інтелектуальну культуру й мистецтво. У багатій домашній бібліотеці були не лише найновіші наукові, політичні та публіцистичні видання, але й повний комплект белетристики і, особливо, поезії. Господиня дому читала вибраним гостям свої власні оповідання. Дім Кравцевих був теж повний музики. Обидві доньки, як і пані Меланія, грали на фортепіані. Пані Меланія була обдарована чудовим голосом. Співала в хорі «Стрийський Боян» під диригуванням о. Остапа Нижанківського, виступала солісткою на концертах у Стрию й Львові і була активною в театральнім житті міста.

На початку 1920-х років вона допомагала організувати Музичний інститут ім. Миколи Лисенка в Стрию. Це були часи, коли українська спільнота організувала також Рідну Школу з українською мовою навчання, на громад-

сько-приватній базі, за оплату. Державні школи з польською мовою навчання були безплатними. Пані Меланія допомагала переконувати українців, особливо бідніші родини, в необхідності посилати дітей до Рідної Школи.

Інж. Кравців мав особливе замилування до малярства, якого вчився в дуже добрих малярів під час студій у Львові. Хата Кравцевих була повна картин майже всіх наших мистців, а з чужих малярів був унікальний образ з XVI сторіччя — «Покутуюча Магдалина» школи Тіціана. Мистецька атмосфера вплинула на вибір професії обох доньок — хореографія, малярство й мистецтвознавство у випадку Дарії, музика у випадку Марти. Вони вже в той час закріплювали свої імена самостійною творчою працею, Марта — фортепіяновими речиталями, Дарія — хореографією. 1937 року на святі в честь Пресвятої Богородиці у Львівському театрі, Дарія Кравців з групою студенток вивела танок власного укладу «Ікони» до музики Василя Барвінського, до якого також запроектувала костюми. Танок викликав захоплення публіки, для якої це було новиною. Знавець і популяризатор танку Марія Пастернак у рецензії тепло привітала молодий талант.

Розшукувані поліцією революціонери знаходили в цьому домі захист, а звільнені з тюрем політичні в'язні знаходили відпочинок. Довгі роки родина жила при вулиці Трибунальській, навпроти тюрми, в якій постійно сиділи члени ОУН. Кравцеви організували також харчування в'язнів. Бувало, вони по три рази на день носили їжу до тюрми. Літніми вечорами, при відчинених вікнах, музика й спів, які лунали в хаті, були призначені для в'язнів. А сиділи тоді у в'язниці, між іншим, Олекса Гасин і Іван Клім (розстріляний Гестапом у Дрогобичі 1944 року). У «Студентському віснику» друкувалися «грипси», в яких Гасин в імені друзів дякував молодень-

кій піяністці за «концерт» у Великодню неділю. У цілій тюрмі запанувала тиша. Усі в'язні — політичні й звичайні — і наглядачі затихли, слухаючи акордів «Христос воскрес!» і відповідали многонадійним «Воскресне Україна!»

Восени 1939 року родина інж. Кравцева виїхала за Сян. Тут інж. Кравців, завжди молодий духом, бойовий і безкомпромісний, став по стороні Степана Бандери в «краківському конфлікті» в ОУН. Безстрашний в боротьбі з ворогами, інж. Кравців усе своє життя мав цивільну відвагу йти проти течії, також у власному середовищі, коли на його думку цього вимагали чистота принципів і добро української справи.

Повернувшись з еміграції в червні 1941 року, інж. Кравців очолив у Львові «Інститут націоналістичної освіти» — фактично референтуру преси й пропаганди ОУН. 15 вересня 1941 року Гестапо розгромило інститут, а інж. Кравцева і працівників та членів Українського Державного Правління, проголошеного 30 червня 1941 року Ярославом Стецьком, заарештувало й запроторило до концентраційного табору в Авшвіці, де він карався до 19 грудня 1944 року, коли розпадалася гітлерівська Німеччина.

Після війни родина поселилась у Зеєфельді біля Інсбрку і жила якийсь час у сусідстві з родиною Степана Бандери, з якою дружила. В Інсбрку інж. Кравців брав активну участь у праці ОУН і в Українському Допомоговому Комітеті. У Ляндеку він був головою табору ді-пі.

Пані Меланія, у вільні від домашніх обов'язків і громадської роботи хвилини, написала роман «Дорога» з присвятою онукам. Уже тоді відчувала вона загрозу еміграції, особливо для дальших поколінь. Рукопис твору читав Леонід Мосендж, визнав працю цінною та корисною і наполягав на її виданні. Це була перша повість у нашій белетристиці, героями якої стали револю-

ціонери в Галичині за часів польської окупації. Герой повісті Мирослав Зенів є пам'ятником для Мирослава Тураша, який загинув при переході кордону у досі не з'ясованих обставинах, і Зенона Коссака, приятеля родини Кравцівих, революціонера небуденного формату, який загинув у боротьбі за незалежність Карпатської України разом з полковником Михайлом Колоджінським. Це були ті провідники, які не емігрували, а залишилися з бійцями на полі бою до кінця. Про них найменше згадують мемуаристи, які пишуть про Карпатську Україну і які зберегли своє життя тоді емігруванням і втечею. Друком появився роман «Дорога» 1955 року у видавництві «Гомін України» (видання вичерпане) в Торонті, де родина осіла після переїзду до Канади. У Торонті подружжя брало дуже активну участь у політичній і громадській роботі. Пані Меланія вже раніше була першою головою першої «жіночої секції» Ліги Визволення України у Вінніпегу. Вона працювала також в управі жіночої секції ЛВУ в Торонті і була автором доповідей та есеїв на громадські та літературні теми в «Гомоні України». 1960 року вийшла у видавництві «Гомін України» друга книжка Меланії Кравців — збірка оповідань «Калейдоскоп».

Передчасна смерть 7 жовтня 1961 року в Торонті обірвала нитку життя талановитої авторки та заслуженої громадянки-революціонерки.

Інж. Кравців працював в адміністрації «Гомону України», був членом Головної Управи ЛВУ і був членом та брав участь у виставках Української Спілки Образотворчих Мистців. Свою «емеритуру» він провів у Музеї Визвольної Боротьби імені Степана Бандери, який він заклав і яким він керував аж до вісімдесяти п'ятого року свого життя. Незважаючи на поважний вік, інж. Кравців постійно цікавився українським політичним і громадським життям і в міру своїх сил брав у ньому активну

участь. Кілька поколінь гордилось його «сивою головою», яка ніколи не хилилася перед жадним ворогом батьківщини.

Чудова стрийська земля видала багато визначних талантів і славних героїв. Між ними родина Кравцевих посідає тривале місце.

Дарія Ємець, з дому Кравців

- ◆ Народилася 27 червня 1916 року в м. Стрий, Львівської області, Україна.
- ◆ Студії закінчила в університеті в Інсбруку ступнем бакалавра з історії мистецтва.
- ◆ Як член Української Спілки Образотворчих Мистців (УСОМ) брала участь у збірних виставках і чотирьох індивідуальних виставках. Останні — 1991 року в Канадсько-Українській Мистецькій Фундації (КУМФ) і в одній з міських галерей.
- ◆ Кольорова публікація картин-пастель, в якій вміщено 72 репродукції, вийшла англійською мовою заходом її сина Юрія Ємця.
- ◆ У Львові вчилася малярства і хореографії. Вивчала балет у Варшаві. Працювала хореографом в Українському Театрі в Дрогобичі (1941-1944). З причин слабкого здоров'я (туберкульоза) присвятилася виключно малярству. Тематика творів просякнута лірикою, а виразовість — імпресією. Її малярський дорібок складається з олійних портретів, акварель і осіаних численних пастель на тему квітів.
- ◆ Одну з пастель вибрано до галереї мистців діяспори в музеї в Києві.

Дарія Ємець

Народилася в Стрию, де закінчила гімназію. У родинному домі панувала атмосфера зацікавлення музикою і мистецтвом. Мати співачка й письменниця, сестра піяністка і спільно з батьком займалась малярством. Училася гри на фортепіані в Музичному Інституті ім. Лисенка і ходила на різні руханки, ритміки й танці.

Уже в той час мала Дарія кілька олійних образків із дуже оригінально оформленим сюжетом. До них належали фіялково-зелена фантазія «Буря», рожева фантазія «Яблуня», тепла осінньо-жовта білокора фантазія «Берізки» і букет у фляконі «Айстри». Ці праці переконали Едварда Козака, який перебував тоді в Стрию, завдати собі труду та, йдучи повз дім, де мешкали Кравцеви, знайти годину, щоб допомогти Дарці при якійсь студії натюрморту і дати відповідні інструкції.

У Львові Дарія почала вивчати балет і хореографію і рівночасно відвідувала предмети малярства в Промисловій Школі. Тут колись вчився малювання її батько. Завдяки його знайомствам з професорами Дарія могла записатися як «надзвичайна слухачка» і відвідувати тільки малярські сесії. Другою причиною, що її прийняли до цієї школи на упривілейоване становище, був її талант. Улюбленим її предметом було малювання з природи — пташки, тварини, акти, портрети. Професор часто

скликав інших студентів і на тлі її праці пояснював різні аспекти теми.

На продовження балетних студій виїхала до Варшави. Під час німецької окупації працювала хореографом в українському театрі в Дрогобичі, де одружилася з актором Іваном Ємцем. Мала сина Юрія.

1944 року виїхала на еміграцію. Перебувала в Зеєфельді в Тиролі і в Інсбруку в Австрії, де здобула ступінь бакалавра з історії мистецтва.

До Канади переїхала 1949 року, спершу до Вінніпегу. У той час коло хати цвіли соняшники, але вона перебувала довший час на лікуванні в лікарні, де малювала квіти. З того часу залишилася пастеля «Глядіолі», яка була виставлена на одній з перших виставок Української Спілки Образотворчих Мистців (УСОМ) у Торонті. Ця тема видалася багатьом нашим малярам дуже ефектовою, і вона так спопуляризувалася, що Дарія довго не мала бажання повернутися до неї.

Закінчивши лябораторійні курси в Торонтському Університеті, працювала ляборанткою в Дитячій Лікарні в Торонті.

Разом із батьком Михайлом усе життя займалася мальством. Особливо вразливою була на красу природи. Улюбленими темами для малювання були квіти й портрети. Малювала олією, акварелею і пастелею.

Була членом УСОМ і влаштовувала індивідуальні виставки і брала участь в збірних виставках. Малювала тільки під якимсь враженням. Коли щось захоплювало її увагу й почування, то кидалася малювати і наче в гарячці малювала до кінця. Кожний її образ був згустком почувань, вражень, думок і бажань. Вона вміла тонко й вірно відтворити й оживити світлотіннями все, що хотіла й відчувала її мистецька душа, її артистична фантазія.

Як і її батько, вона була винахідливою людиною і не-

поправною ідеалісткою. Завжди дуже оригінальна і творча в помислах і в способі оформлення теми. Її студія соняшників була така винахідлива, що кожне зображення соняшника давало цілком іншу думку. Соняшник жив... горів... ломився від вітру... тужив... пишався красою...

Вона була одною з перших наших малярок, яка приділила увагу малюванню пастелями. Її захоплювала в пастелях велика скаля відтінків кольорів, їхня «пастелева» тональність. Експериментувала малюванням на різно-колірному тлі, на кольоровому папері, що давало зовсім інші ефекти і було дуже «інакшим». Її фантазія постійно працювала, щоб знайти щось несподіване, самобутнє, щось, чого сама до того не знала й не брала до уваги. Витягнути на світло денне щось із темряви підсвідомості. Завжди творча й артистична, вона визнавала примат краси природи. Природних властивостей предмету, його унікальності, вона ніколи не викривлювала, не ломала ради оригінальності, Це було для неї «табу».

Природу створив сам Бог. Людина не може від нього нічого кращого створити. Найкраще, що людина може робити — це наслідувати Бога-Абсолюта і Його твір — природу. Мистецтво — це наслідування, а не ломання, природи.

Належить розрізнювати два роди наслідування: наслідування людини людиною, що називаємо копіюванням і що не стимулює, бо наслідуємо щось недосконале; і наслідування Бога, що називаємо творчістю.

Дарія любила й шанувала Божий твір — природу — і ніколи не спроневірила, не нищила її форми. Вона любила контрасти в кольорах, бо ними могла пластично відтворити контрасти душі й оживити психологію природи. Її фантазія, артизм і почуття вибухали динамічною експресивністю, зберігаючи при тому «вічно жіночу ніжність» і первісну красу природи.

МАРТА КРАВЦІВ-БАРАБАШ

Слово про Дарію Ємець та її мистецтво

Говорити про мистецьку особовість рідної і єдиної сестри є незвичайно складно, але не є неможливо.

Етика вчить, що в ситуації родинного зв'язку краще не брати слова. Однаке я проти стандартів, бо вони з мистецтва роблять ремесло. Я люблю оригінальність і неповторність.

Для мене кожний новий мистецький почин має бути, «делікатно» кажучи, вибухом бомби. Але прошу сьогодні не шукати динаміту, бо про свою сестру я можу спокійно сказати дещо цікаве, незнане й небуденне: наскрізь суб'єктивно, не силуючись на популярну манеру об'єктивності.

І може тому, що мене не в'яжуть конвенанси втертого об'єктивізму, я маю чисту змогу схопити властиву й основну величину таланту художника і, рівночасно, бути безкомпромісним критиком.

Можна додати ще компонент — можливість постійної обсервації, яка підтверджує чи закріплює ту чи іншу думку й оцінку.

Думаю, що географія допоможе нам прозоро й схематично перейти значніші точки біографії.

Прочитано на відкритті індивідуальної виставки в галереї КУМФ у Торонті 15 вересня 1991 р. і опубліковано в додатку до г. «Гомін України» «Література і мистецтво» 9 жовтня 1991 р.

СТРИЙ — родинне місто. В хаті панувала артистична атмосфера музики й малярства. Мати цілими днями, при власному акомпаньменті, співала партитури опер, а ми грали на фортепіяні. Улюбленим композитором Дарки був Шопен, а моїм — Бетговен. Мама любила грати нам Шуберта й Гріга. Батько в кожну вільну хвилину витягав акварелі.

Нашою вулицею часто проходив Едвард Козак — Еко. Він заходив і давав Дарці початкові інструкції вживання, мішання і малювання олійними фарбами.

У хаті висіли картини багатьох наших малярів, які батько дбайливо закуповував. У центрі був великий олійний образ покутуючої Магдалини, оригінал із XVI-XVII сторіччя, який батько привіз 1915 року з Італії. Тему покутуючої Магдалини відтворила пізніше Дарка в дуже експресивнім сольовім танку.

ЛЬВІВ. Дарка ходила до хореографічної школи, яку закінчила дипломом. Рівночасно прийняли її як надзвичайну слухачку до школи прикладного мистецтва. Їй дозволили брати участь у клясах малярства й рисунку з природи. Там звернула на себе увагу. Професор часто скликав інших студентів оглядати прецизність її рисунку, головно актів, виконаних у дуже короткому часі. (Із розповіді Антона Малюци.)

КРАКІВ і еміграція 1939 року. Знайомство й перебування на спільній квартирі з Оленою Телігою й Олегом Ольжичем-Кандибою залишили незабутню пам'ятку. Ольжич написав вірш з присвятою для Дарки під заголовком «Портрет». Ця поезія не була опублікована, однака збереглася в нашій пам'яті. Я зцитую:

У ранці леді, зимна і нудна.
Я вишу гідно в золоченій рамі.
Зимовий промінь падає з вікна
І мерзне хорт мій білий під ногами.

Але в полуслоні я уже не та
І ящірки жвавіші у полуслоні.
Гнучкий мій стан, єгипетські уста.
Із усміхом я зустрічаю будні...

А ввечорі, коли далеко брат,
Кав'ярня світлами лякає
І кельнер грізно дивиться мов кат,
Я зайченя, що очі умиває.

ІНСБРУК, переїзд за океан і дальші переходи еміграції. Використовуючи час і можливості, Дарка закінчила в університеті студії історії мистецтва.

ВІННІПЕГ. Побут у Вінніпегу був найкритичнішим в її житті, кризою життя. Тяжка недуга й кілька літній побут у лікарні. Її врятував винахід стрептомецини. Цей час утривалений акварелевим автопортретом, повним драматизму й розпуки.

Постійне перебування в лікарні залишило рівночасно й світлий згусток її таланту й художності... відважно розколювані пастелею глядіолі, намальовані, поки лежала в ліжку, що нагадує мені поетичні весняні рефлексії Лесі Українки:

...Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала:
Весни такої не було й не буде,
Як та була, що за вікном цвіла.

У Вінніпегу зарисовується ще одна значна біографічна деталь. Унаслідок ностальгії, батько почав сіяти й плекати поруч квітів соняшники. Прохожі трохи дивувалися, що соняшнику виділюється декоративна роль. Сюжет соняшників ще не цікавив наших малярів. У нас на подвір'ї почалася піонерська стадія малювання соняш-

ників. Крім цього, після повороту з лікарні Дарка почала малювати портрети, і то всіх у родині, бо інших моделів не було під руками.

ТОРОНТО. Коли прийшла трохи до здоров'я, почала знову малювати олією портрети, краєвиди і, очевидно, квіти. Належала до Української Спілки Образотворчих Мистців і брала участь у виставках.

На оселі «Полтава» біля Торонта продовжувалося сіяння соняшників, і малювання їх стало стандартом.

Тяжким ударом для Дарки був відхід батьків, який позначився довголітньою мовчанкою в малярстві.

Останнім часом почала знову творчо реагувати на красу й неповторність природи.

Сезон 1989 року, і особливо 1990 рік, був для Дарки екстазою малювання. Резонансом цього є сьогоднішня виставка, яку я назвала б одою красі природи. Виставка до одної теми — КВІТИ.

Хай вам здається, що ви зайшли в квітучий городчик душі художника, що сповідається музикою квітів. Разом з нею тіштесь красою природи, яка незалежно від вашого психічного роз положення, завжди діє естетично-заспокійливо і може дати хвилину ілюзії щастя й задоволення.

КВІТИ — тема вузька й безмежно широка у фантазії мистця. І зрозуміло, що чим вужча тема, тим більшої винахідності вимагає вона від мистця. На кількох простеньких квітках можна відчути діапазон творчих спроможностей індивідуального таланту — глибину таланту.

У такій численній сьогодні інтерпретації тема багатовимірно розпрацьована.

Перша стадія, статична, — натюрморт.

У другій вже є рух — хореографія квітів.

Третя стадія звучить цілою гамою кольорів — наче єднається з гармонією сфер.

У кінцевій стадії замітна психологія сюжету — квіти сумні, веселі, динамічні, відважні і навіть байдужі, усе в

залежності від настрою мистця.

У цілій серії квітучих образів є два скромні й безпретенсійні образочки, які мені найближчі, — «Соняшник-ностальгія» і «Черешнева мережка». Я відчуваю, що в них Дарка є найбільше собою. Рука майстра, наче з'явахмаринка, перелетіла по цих картинках. Йоган Вольфганг Гете назвав би це «das ewig Weibliche» — вічно жіноче.

Надіюсь, що кожний із вас знайде в її картинах улюблену квітку.

За думкою філософа Шопенгауера, я можу схарактеризувати Дарку як об'єктивацію мистецтва, втілення майстерності. У дослівному й переносному значенні — вона неходить по землі, вонаходить по небесах; її картини ходять за нею по землі. Як сказав Сковорода, «Світ ловив мене і не піймав».

У вирі бизнесів, конкуренцій, професій, змагань, пошуків стилів, ідеологій, Дарка перебуває у «пушці» мистецтва для мистецтва. Все, що діється кругом, спливає по ній зовнішньому світу. Її внутрішня мистецька природа недоторкнена. Наче стоїть нерухомо посередині річки... Річка пливе, як вона задивлена в зорі, не помічає Гераклітового «панта рей» (все пливе), тільки кругом себе зупиняє час.

Приходять на думку знані й універсальні вже символи — паралеля з присмерком життя композитора Цезара Франка і маляра Ван Гога.

А наш неповторний лірик Богдан Лепкий співав: «Ой ріко, ріко, однакі наші шуми, в тобі пливуть хвили, в мене думи».

У Дарки, веселкою кольорів, пливе СИМФОНІЯ КВІТІВ.

Піяністка Марта Кравців-Барабаш

- ◆ Виростала в Стрию, Західна Україна, де батьки стояли в проводі українського громадського й політичного життя; були організаторами й постійними працівницями УВО й ОУН. Батько, поруч професійної праці інженера-землеміра, займався з сестрою малюством. Був в'язнем Берези Картузької за польської окупації і Авшвіцу за німецької. Мати—письменниця й співачка. Патріотична й артистична атмосфера родинного дому вплинула на розуміння потреби постійної праці для української громади і України, по тій самій лінії.
- ◆ Закінчила піяністичним і педагогічним дипломом Музичний Інститут ім. М. Лисенка у Львові й Державну Музичну Академію у Відні. Піяністичну спеціалізацію продовжувала у Високій Музичній Школі в Берліні.
- ◆ У Торонті працювала професійно як учителька фортепіану в Українському Музичному Інституті ім. М. Лисенка і є членом Канадського Професійного Товариства Музик.
- ◆ Як педагог старалася включити в програму навчання українські музичні твори. З її школи вийшли десятки студентів із знанням української музичної літератури.

- ◆ Щоб поглибити знання української музики, заклала 1970 року щорічний конкурс для молоді «Український Музичний Фестиваль», при якому започатковано українську музичну бібліотеку й музичне видавництво.
- ◆ 1980 року заснувала щоп'ятирічні Конкурси ім. С. Людкевича (в його сторіччя) для молодих концертантів і, під спонсорством УМФестивалю, серійні концерти для лавреатів і випускників консерваторії і університету.
- ◆ Опрацювала й видала українські педагогічні музичні посібники для навчання. Підручником «Моя Україна» користуються сотки нашої молоді в діаспорі і останнім часом також в Україні, куди пересилаються видання УМФестивалю.
- ◆ У сторіччя українського поселення в Канаді і в ювілейному році Миколи Лисенка зорганізувала концерти з оркестрою десяти фортепіянів, перші такі концерти в історії української музики.
- ◆ Вчила історії української музики в українознавчих школах.
- ◆ Усю працю виконувала безоплатно, на громадській базі.
- ◆ За постійне ведення Українського Музичного Фестивалю одержала почесну грамоту від міста Торонта під час відзначення стоп'ятдесятиріччя Торонта.
- ◆ Постійно пише на музичні й громадські теми в газеті «Гомін України» і його додатку «Література і мистецтво».
- ◆ Постійно співпрацює в Організаціях Визвольного Фронту як концертмайстер хорів і соліст у концертах і як культурно-освітня референтка в Об'єднанні Жінок Ліги визволення України.
- ◆ Нагороджена почесною медалею ім. Тараса Шевченка.

МАРТА КРАВЦІВ-БАРАБАШ

Автобіографія

Автобіографію я розумію як графічний рисунок зіставлених дат і географічних місцевостей, розмальований акварелями життя, що пульсує кругом.

У Галичині, після програної Україною боротьби 1918-20-го років, незважаючи на польські адміністративні заборони й переслідування, українська громада почала закладати приватні, не утримувані державою педагогічні, господарсько-економічні і громадсько-культурні установи.

На початку 1920-х років засновано в Стрию філію Українського Музичного Інституту ім. Миколи Лисенка, де наша «інтелігенція» почала записувати своїх дітей на навчання музики. Мене й мою сестру батьки записали до вчительки гри на фортепіані Софії Окуневської. Вона своєю добротою, посвятою й музикованням наповнила мене любов'ю до музики на все життя. Наша кам'яниця була поруч інституту, на тій самій Трибунальській вулиці. Ми діти кілька разів на день забігали туди. Пані Окуневська завжди — я підкresлю слово *зажди* — знаходила час, щоб переграти з нами якусь п'єску. Це була справді родима музична атмосфера. Як старша вчителька, вона незабаром перестала чити й виїхала зі Стрия. Але коли приїздила часом до Стрия, то *зажди* заходила до нас і просила мене переграти свої «кусники», бо дуже цікавилася моїм поступом.

Моє замилування до гри на фортепіяні привернуло увагу не тільки вчительки й педагогів, але й інспекторів Людкевича й Барвінського, які двічі на рік приїздили переслухати іспитові програми учнів-елевів.

З перспективи років можу сказати, що перевага над іншими виходила головним чином із того, що я дуже любила вправляти й працювати, а моїх товаришок треба було силувати вивчати завдану лекцію.

Наводили тоді слова славного в той час польського піяніста Падеревського про те, що піяністична кар'єра вимагає 10 відсотків таланту і 90 відсотків праці. Мені казали його наслідувати, бо Падеревський «створив Польщу концертами в світі», а я мала фортепіяном вибірювати Україні волю.

У половині 1920-х років почали вертатися з студій наші молоді музики-професіонали, які заповнювали вчительські позиції в Музичнім Інституті на місці попереднього музично аматорського, хоча дуже ідейного вчительства.

У певних відступах часу до Стрия прийшли працювати піяністи Ярослава Куницька, Галя Левицька, Роман Савицький і музикознавець Зіновій Лисько, який став директором інституту на місці Євгена Форостини.

Я пішла вчитися до піяністки Галі Левицької-Крушельницької, абсольвентки Віденської Академії, динамічної музичної індивідуальності.

І так зустрілися два ентузіясти — студент і педагог.

Мій ентузіазм Галя Левицька об'єктивізувала в своїх — на той час пionерських — педагогічно-музичних проектах.

Давала мені вивчати стилістично різнорідний і технічно надто складний репертуар. А для мене — що складніша п'еса, то більше завзяття перебороти труднощі і осягнути те, що здавалося неосяжним.

Галя Левицька сама постійно концертувала. Влашто-

вувала стилеві концерти творів Бетговена, Брамса, модерних композиторів, французької музики і так далі. Ale новим було те, що вона пристрасно вивчала, виконувала й поширювала, в педагогіці й концертах, творчість наших композиторів. У приміщенні Національного музею у Львові вона давала вечори української музичної творчості.

Це були часи українізації, і у Львові можна було дістати твори київської школи — Ревуцького, Косенка, Лятошинського й інших. Із львівської школи деякі твори Барвінського були надруковані, але твори Нестора Нижанківського вивчалися ще з рукописів. Однаке це не зменшувало запалу до праці.

Гая Левицька провадила мене аж до виїзду на студії у Відні. У програмі розвитку діяльності Музичного Інституту введено тоді у Львові, на закінчення шкільного року, пописи вибраних елевів з усіх філій інституту. Я постійно брала в них участь.

Значним піяністичним досвідом для мене був мій перший самостійний концерт у Львові, який зі мною готувала Гая Левицька, що було новиною в Музичному Інституті, бо до того часу студенти інституту не давали самостійних речиталів.

Музичний Інститут закінчила я дипломним піяністично-педагогічним іспитом з фортепіану й теоретичних дисциплін.

Щоб дати абсолвентам нагоду продовжувати й поглиблювати музичну професію, впроваджено в Музично-му Інституті піяністичні концертні курси, які я почала відвідувати. У той час я приготувала програму моого другого концерту, присвяченого французьким композиторам. Відвідувані курси я закінчила концертним дипломом.

Усі наші музики — Людкевич, Барвінський, особливо Нижанківський і, очевидно, Левицька — були думки, що

я повинна продовжувати студії у Відні, який тоді ще дихав симптомами великої монархії, традиційного музичного центру Європи. Я дуже багато скористала з цього «духу монархічної величі», бо туди з'їжджали найбільшої слави піяністи, віртуози, диригенти. Віденська опера (квиток для студента коштував десять центів) — це жива й незабутня історія музики. Мені пощастило вповні скористати з цього традиційного розспіваного Відня і дипломним іспитом закінчити академію 1938 року, бо прийшла Друга світова війна і замкнула до архіву віденський листок музичного альбому.

Віденська школа — це найбільша духовна школа моєго життя. Я побачила в музеях оригінали — Дюрера, Рембранта, Тіціяна. Я відвідувала щоденні опери — серії Вагнера, Моцарта, італійських майстрів. Я слухала віртуозів — Еміля Заура, Егона Петрі, Рахманінова, Крайзлера, Тосканіні — в оригіналі, не на пластинках. Таку насичену музичну атмосферу я ще встигла простудіювати й абсорбувати у Відні. Незнищений дух музичного Відня осів на дні душі як ядерний пилок і променіє безупинно все мое життя.

За порадою професорів академії я виїхала до Берліну продовжувати піяністичну спеціалізацію, бо туди переїхав політичний центр. В атмосфері Берлінської Високої Музичної Школи домінували німецький консерватизм і прагматизм. У Берліні сильно відчувалася ідеологізація всього життя, включно з музигою. Відтак воєнний час скаламутив нормальні повновартісні можливості музичного вияву. Але запам'яталась і придалася в житті практична порада моого професора, коли я виїздила — фактично втікала — з Берліну, не переставати грати, не залишати фортепіану, завжди знаходити можливість грати. І скажу, що не тільки «віденське натхнення», але й «німецький прагматизм» пригодився в житті. Так, ці поради спиралися на досвід, і тільки досвід може їх підтвердити,

бо досвіду не можна передати. Його треба пережити.

У моїй вимушенній мандрівці я ще мала цікаву нагоду попрацювати в Інсбруку з піяністом Корольковим, учнем Ревуцького з Києва. Крім львівської, віденської й берлінської школи, я познайомилася із київським піяністичним напрямом, головне в технічному заокругленні музичного репертуару.

Прийшов воєнний час—бомбардування, переслідування, пересування, переселенчі табори, родинні обов'язки, переїзд за океан, нові обрії... Майже двадцять років такого розмаїття, в якому все таки, за берлінською порадою, знаходилася можливість принарадіного концертування, музикування, учителювання. Мізерно виглядав малюнок справжньої еміграції. У половині 1950-х років ми перенеслися на постійний прожиток у Торонті, і цей період можна назвати осілим. Аж тут можна було намічені пляни розвивати, завершувати й доводити до можливо стабільного існування.

У Торонті вже існував Український Музичний Інститут ім. Миколи Лисенка, який заклав професор Іван Ковалів. Працювали там Лев Туркевич, члістка Христя Колесса-Герич, Катрія Гвоздецька. Пізніше прийшла ще Антоніна Степняк-Ярошевич. Крім Христі Колесси, всі вчили гри на фортепіані. Професор Ковалів розвинув скрипкову клясу до тієї міри, що заклав і дуже успішно провадив камерну смичкову оркестру.

Крім праці в Музичному Інституті, я була членом Канадського Музичного Професійного Товариства і брала участь зі своїми студентами в Канадському Музичному Фестивалі Ківаніс. Участь у цих фестивалях дала мені зrozуміти, що в такому пляні можна розучувати педагогічні твори наших українських композиторів, які наша молодь не мала можливості пізнавати.

1970 року я зорганізувала й заклада музичне товариство «Український Музичний Фестиваль», завданням

якого було проводити щорічні музичні конкурси для дітей і молоді з репертуаром виключно українських композиторів. Учителі, батьки й молодь поставилися з ентузіазмом до цього проєкту. До жюрі запрошено професійних музик. У перших кількох фестивалях брала участь піяністка Любка Колесса. Своїм авторитетом у канадських і українських музичних колах вона допомогла всім серйозно сприйняти цей почин.

Десять років праці УМФестивалю виховали перший випуск студентів із приблизним знанням української музичної класики. Для них треба було творити нові можливості музичного росту. Тому десятиріччя УМФестивалю управа вирішила відзначити новим проєктом. Започатковано щоп'ятирічний Конкурс ім. Станислава Людкевича (в його сторіччя) для молодих музичних виконавців. У жюрі першого Конкурсу ім. Людкевича брала також участь Любка Колесса. Відбуто вже три такі конкурси. Наступний відбудеться 1995 року.

У 1980-і роки УМФестиваль почав розпрацьовувати й спонсорувати серійні концерти виспускників консерваторії, лавреатів Конкурсу ім. Людкевича і, останнім часом, артистів-гостей з України. Обов'язково належало включати в програму твори українських композиторів.

Двадцятиріччя УМФестивалю збігалося з сторіччям поселення українців у Канаді. УМФестиваль влаштував концерт для десяти фортепіянів, присвячений цій річниці.

У подібному пляні, для оркестри фортепіянів, був переведений наступний концерт у честь Миколи Лисенка ювілейного 1992 року.

Для музичної діяльності і щорічних фестивалів потрібно було закласти й заповнити музичну бібліотеку, якою користується тепер наша діаспора.

Для програми УМФестивалю ми вживали педагогічні й композиторські видання з України. Але тому, що

метода початкового навчання музики в Канаді відмінна від української системи, ми почали видавати підручники з українською тематикою, але за канадською системою навчання. У міру потреби ми також перевидавали видання з України.

Кажуть, що історія — це наука, яка нікого нічого не навчила. Якщо це правда, то я той виняток, який підтверджує правило.

Прочитавши про життєвий шлях Анатоля Вахнянина, засновника Українського Музичного Інституту ім. М. Лисенка у Львові, студентського товариства «Січ» у Відні (членом якого я була), співзасновника »Просвіти» й дечого іншого, я призадумалась. Прочитавши, що Віктор Косенко в дуже тяжких воєнних обставинах на початку 1920-х років створив навколо себе значний музичний осередок, я зрозуміла значення вислову «лови хвилину».

З ретроспективної (історичної) обсервації моого досвіду в музичній співдії з Галею Левицькою, динамічною інтерпретаторкою української композиторської творчості, я вже черпала ідеї і концепції для проєктування музичної діяльності в розсіяних емігрантських можливостях.

Я ще досить вчасно спам'яталася, що треба кругом себе щось творити, започатковувати, розвивати і зусилля спрямовувати у визначеному напрямі, не розмінювати на дрібну монету.

Мій вибір — Український Музичний Фестиваль.

Патріотизм і артизм родинного дому, любов до музики Софії Окуневської, динамічність Галі Левицької, натхненний Відень, прагматичний Берлін, моя візія й практиця — залишаються схемою музичної біографії.

Зміст

**Інженер Михайло Кравців (1887-1974):
Громадсько-політичний діяч і маляр 1**

**ЯРОСЛАВ РАК
Сеньйор принципіяліст серед молоді 6**

**ЯРОСЛАВ ПАДОХ
Пам'яті благородної людини:
В перші роковини смерти
інж. Михайла Кравцева 9**

**МИКОЛА КЛИМИШИН
Мої зустрічі з Михайлом Кравцевим 13**

**ВАСИЛЬ СОЛОНИНКА
Поховали Пана Отамана:
Похорон сл. п. Михайла Кравцева,
сенйора ОУВФ 16**

Меланія з Теодоровичів Кравців (1897-1961) 20

**МИХАЙЛО ГІКАВИЙ
Меланія Кравців: Пам'яті тієї,
що несподівано відійшла від нас 22**

**У пам'ять інж. Михайла і Меланії Кравцевих:
Поминальні сходини в Торонті 26**

**М. МАДЕЙ
Пам'яті визначних громадян 28**

**ЗЕНОВІЯ МОСІЙЧУК
Пам'яті інж. Михайла і Меланії Кравцевих 32**

**ЗЕНОВІЯ МОСІЙЧУК
Громадяни, патріоти, революціонери 45**

Дарія Ємець, з дому Кравців 56

Дарія Ємець 57

**МАРТА КРАВЦІВ-БАРАБАШ
Слово про Дарію Ємець та її мистецтво 60**

Піяністка Марта Кравців-Барабаш 66

**МАРТА КРАВЦІВ-БАРАБАШ
Автобіографія 68**

